

Konstantinos Fotiadis: Pontus Rumlarına yönelik soykırım

Posted on 03/07/2017

Jön Türk soykırım planı ilk etapta Osmanlı Sultanlığı'ndaki tüm Hristiyan etnik grupların ortadan kaldırılmasını hedefliyordu. İkinci etapta ise Müslümanların Türkleştirilmesi vardı. Gerçi bu plan I. Dünya Savaşı'nda tam olarak gerçekleştirilemedi, ama ne Mustafa Kemal ne Mustafa Kemal sonrası günümüz elitleri bundan vazgeçmedi. Tüm Mustafa Kemal sonrası hükümetlerin Küçük Asya'daki etnik gruplara, özellikle de Kürtlere yönelik son birkaç on yıllık politikaları, bu fikri doğrulamaktadır.

1915 “Tehcir” kararı

1915 yılının başlarında koruma, savaşın gerekliliği gibi nedenlerle muşrulaştırılan ihtiyati kararlarla, kıyı bölgelerindeki Hristiyanlar Anadolu'nun içlerine sürülünce Küçük Asya Rumlarının durumu kötüleşti. Jön Türklerin bu kararları, müttefikleri olan Alman İmparatorluğu'nun dayatmaları sonucu ortaya çıkmıştır.

Bu tehcir kararının sonucu olarak uygulanan sürgünlerin, yağmaların ve katliamların gerçek hedefinde ise Rum bölgelerinin Helenlerden arındırılması, böylece Türkleştirilmesi emeli vardı. 14.01.1915'te Yunan Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen resmi bir raporda şöyle deniyor:

“Jön Türk Komitesi'nin aldığı kararlar arasında, salt Rumlardan oluşan yerleşimlerin varlığı sürdüğü sürece hayata geçirilmesi mümkün görünmeyen Türkleştirme emeli de var. Askeri gerekçeler Hristiyanları sürmeye ve bu sayede Türkleştirilmesini sağlamaya çok uygun.”

Fransız arkeolog¹, tarihçi ve Küçük Asya uzmanı Felix Sartiaux şöyle yazıyordu:

“Jön Türkler hırslı planlarını, yani Küçük Asya’nın tüm yerli Hristiyan nüfusunun imhasını açığa vurdular. Tarihin hiçbir döneminde insanın fantazisi böyle şeytanca bir plan kurmadı. Bütün bunlar “Kızıl” katliam, “Beyaz” katliam denilen bir sistemin yardımı ile gerçekleştirildi. Söz konusu olan kötü muamele, tehcir, soğukların ta kendisi, su ve gıdadan uzun süre mahrum bırakılan ve ayakta durulamayacak kadar küçük zindanlara atma.

Enver Paşa’nın fanatizmi ve gaddarlığı, yani sıra Talat’ın daha soğukkanlı ve sinsî fantezileri, bu korkunç icada içten içe alkış tutuyordu. Askeri nedenlerin tehcirleri zorunlu hale getirdiğini ve Hristiyanların yollarda kendiliklerinden öldüklerini, ellerini kana bulaştırmadıklarını rahatlıkla iddia edebiliyorlardı.”²

Almanya’nın İstanbul Elçisi Paul Graf Wolff Meternich’in raporlarından hareketle Jön Türkler, Karadeniz kıyısındaki Rumların tehcirini, sözde, Rusların Rum nüfusu silahlandığı ve bir Rum isyanı tehdidi olduğu bahanesiyle meşrulaştırmaya çalıştı.³ Böylesi bir gerekçenin tabii ki, ayakları yere basmıyordu. Çünkü tehcir edilen nüfusun büyük bölümü kadınlardan, çocuklardan ve yaşlılardan oluşuyordu.

Eli silah tutan erkekler ya daha önceden askere alınmış ya yurtdışına kaçmış ya da dağlarda saklanıyorlardı. Bazı Alman gözlemciler, Alman Dışişleri Bakanlığı’na yönelik raporlarında gelişmelere ilişkin eleştirel görüşlerini aktarmaya çalıştılar ve özellikle Ermenilere yönelik imhanın dünya çapında yarattığı infialden sonra kendilerini, Jön Türklerin imhayı içeren faaliyetlerinden uzak tuttular.

Almanya’nın Samsun (Rumca/Yunanca:

Sampsunta; Amisos) Konsolosu Kuckhoff, Berlin'e, Dışişleri Bakanlığı'na şöyle bildiriyordu:

*"Güvenilir kaynaklardan Sinop ve Kastamonu Sancağı'nın kıyı bölgelerindeki tüm Rum nüfusun sürülmüş olduğunu öğrenmiş bulunuyoruz. Sürgünün ve imhanın anlamı Türkler için ayrı, çünkü katledilmemiş olanlar nasıl olsa çoğunlukla hastalıktan veya açlıktan ölüyor."*⁵

Petersburg'daki Yunan Elçi, Yunanistan Dışişleri Bakanlığı'nı, Trabzon bölgesindeki halkın trajik durumuna ilişkin bilgilendiriyor:

"(...) Trabzon kazası dahilindeki Vasilona bölgesinde bulunan nüfusunun tümü Rum olan 16 köy, 15 Nisan'da (1916-yayıncının notu) Türk askeri yetkililerinin emri üzerine Argirupoli'nin [Gümüşhane] içlerine çekilmek zorunda kaldılar. Ancak, Ermenilere olduğu gibi, kendilerini de yolda katlederler korkusuyla evlerini terk edip Rus Ordusu'nun olası kısa sürede ilerlemesi durumunda, kurtarılma umuduyla ormanlara kaçtılar. Sayıları 6 bin civarında olan bu nüfusun 650 kadarı, daha önce Trabzon'dan kaçan 1500 kişinin de sığınmış olduğu Vasilona Manastırı'na sığındılar. 1200'ü Kunaka Köyü'nde bulunan büyük bir mağaraya sığındı ve geriye kalanlarsa ormanların derinliklerine ve başka sığınaklara dağıldılar."

Bu köylerin tüm evleri yerle bir edildi ve malları Türk Ordusu tarafından yağmalandı. Kunaka'da mağaraya saklanmış olanlar, açlık nedeniyle açığa çıkmak zorunda kaldılar. 26 kadın ve genç kız, ırzlarına geçilmesinden kurtulmak için, tüm kurtarma çabalarına karşın kendileni, Gefira Köyü yakınında boğuldukları nehre attılar.⁶

Avusturya'nın İstanbul Elçisi Johann Pallavicini, Samsun'da yaşanan son gelişmeleri, hem 19 Aralık 1916'da hem de 2 Ocak 1917'de aşağıdaki biçimde aktarıyor.

"11 Aralık 1916; beş Rum köyü yağmalandı, sonra da ateşe verildi. Bunların halkı sürüldü."

12 Aralık 1916; kentin civarında bulunan daha başka köyler de yakıldı. Köylerin tamamı, okulları ve kiliseleri ile birlikte ateşe veriliyor. 17 Aralık 1916; Samsun'un bir kazasında on bir köy yakıldı. Yağmalama devam ediyor. Köy ahalisine kötü davranılıyor. 31 Aralık 1916; yaklaşık 18 köy tamamen, 15'i ise kısmen yakıldı. Tahminen 60 kadının ırzına geçildi. Kiliseleri yağmaladılar.”⁷

Ruslar tarafından silahlandırıldıkları gibi inanılmaz bir gerekçeyle, Sinop'tan Alazam'a [Alaçam] kadar olan bölgede tüm Rumlar sürüldü. Giresun'un kıyı bölgesi yerle bir edildi ve Başpiskopos Germanos'a göre Alazam ile Giresun arasındaki kıyı bölgelerinde yaşayan 100 bin Rum'u da aynı akıbet bekliyor.⁸

Rum Manastırlarının kaderi de aynı trajik biçiminde gelişti. Beş yüz yıllık Türk hakimiyeti süresince yetkililer ilk kez kiliseye sığınma hakkını yok sayıyorlardı. Manastırlar ve Hristiyan ziyaret mekanları, kısa süre içinde sığınma yeri olmaktan çıkmıştı.

“İnsan, o korkunç ve vahşi olayları ve o 487 kurbanı düşününce, dehşetten aklını kaçıracak gibi oluyor” diye yazıyor 12 Kasım 1918'de Rhodopolis Başpiskoposu Kirilos. *“İnsanlar, alçakca tarz ve yöntemlerden, katliamcıların öldürücü hançer darbelerinden kurtulmak için, sığınak aradıkları ormanlarda, mağaralarda ve çukurlarda yaşamlarını yitirdiler.*

Katledilenler arasında, katillerinin ölüm darbelerinden kurtulmak için, dini bir mekan olan kutsal Vasilona Manastırı'nda kaçmanın yollarını arayan 14 genç kız da vardı. Ancak bu tiranlar, manastırın barışçıl keşişlerini esir alıp oradan uzaklaştırdıktan sonra, bu iffetli kızların ırzına geçip şehvetli arzularını tatmin ettikten sonra göğüslerini ve kafalarını kestiler ve cesetlerini orada bırakarak çekip gittiler.”⁹

Jön Türkler, 1916'nın¹⁰ ilk yarısında Tirebolu ve Giresun'un zengin bölgelerinin Rum nüfusunu ortadan kaldırmak için Rus Ordusu'nun ilerleyişinin yanı sıra kamplarını Tirebolu'nun hemen dışında, Harsioti Irmağı [Harşit Irmağı/Gümüşhane] kıyısı boyunca ve

Akdeniz kıyısındaki Herania’da kurmalarını fırsat bildiler.¹¹

Tirebolu halkının ızdırap dolu “Beyaz Ölüm” yürüyüşü 25 gün sürdü. Sürgün edilenlere, 9 Aralık 1915 günü vardıkları Birk Köyü’ne yerleşmelerini söylediler. Birk Köyü’nün 500 ailelik Ermeni nüfusunun tamamı bir yıl önce katledilmişti.

“Köyün havası” diye yazıyor Tatiana Gritsi-Millie, “bize pek iyi görünmedi. Su hafif tuzluydu ve tatsızdı, hastalar bile ateşten yanmış dudaklarıyla içemiyorlardı. Ancak kaderi ortak karşılaşmanın doğurduğu bir arada, birbirine yakın olma zorunluluğu bizi Birk Köyü’ne, binlerce Hıristiyan mezar işlevi gören bu köye yerleşmeye zorladı. İsa’nın devasa büyüklükte tahta çarmıha gerilişini çağrıştıran Birk, bir zamanlar sahip olduğumuz en sevdiğimiz şeyleri, yaşlı babalarımızı, nazlı çocuklarımızı, analarımızı ve kadınlarımızı geride bıraktığımız bir yer.”

Birk’teki trajedi şöyle başladı:

“Susuzluktan, bu sürekli kir pas içindeki yaşam koşulları nedeniyle hepimiz bitlenmiştik. Ne cemaat önderleri ne de bizden daha temiz olanlar, bu belayı savuşturabiliyorlardı. Böylelikle kir ve bittten ibaret bu insan yığını nedeniyle, fazla gecikmeden kapımızı çalan hastalıkların ortaya çıkmasının koşullarını yarattık. Önce dizanteri, sonra tifüs ve son olarak da veba... Türklerin kurnazca hazırladığı beyaz (yavaş) ölüm, her gün düzinelerle Hıristiyan’ı alıp götürüyordu. Birk’e geldiğimiz korkunç günden bu yana üç ay geçmişti. Mart başlarıydı ve yaklaşık 13 bin kişiden oluşan sayımızdan geriye sadece takatsiz ve herhangi bir iş yapacak hali olmayan 800 kişi kalmıştı. Kurtulan 800 kişiden 300’ü kentli, gerisi köylülerdi...”¹²

“Dört ay boyunca yaşadıklarımız” diye aktarıyor bir başka sürgün, “korkunç ve duyulmadık şeyler. Her türden tanımlamanın ötesinde. Bu korkunç hengame içinde ailelerin tümüyle yok oluşuna, köklerinin kazınmasına şahit oldum.”¹³

Giresun'daki Alman Elçisi, Graf Friedrich Wilhelm von Schulenberg'in¹⁴ temsilcisi Dr. Schede'ye¹⁵ çekilen bir telgrafta, kaymakamın ve çete başı Topal Osman'ın birliklerinin, söz konusu olanın Ermeni meselesinin tekrar edilmesi olduğunu Müslüman halk arasında gururla yaydıklarından söz ediliyor. Tehcir edilenlerin akıbetleri hakkında bir şey bilmiyoruz, ancak köylerinin tamamen yağmalandığını ve tüm eşyalarının dışarı atıldığını, evlerinin yakıldığını veya yıkarak inşaata yarar malzemelerinin alınıp götürüldüğünü ve bazı yerlere ise Türk muhacirlerin yerleştirildiğini biliyoruz. Tarlalar yağmalandı, kiliseler yağmalandı ve dokunulmazlıkları ihlal edildi.¹⁶

Zorla Müslümanlaştırma

Pontus'taki katliamlar, tehcirler ve göçe zorlamalar büyük çaplı bir İslamlaştırma çabası eşliğinde gerçekleştiriliyordu. Sivas, Nikopolis ve Kolonia¹⁷ [Şebinkarahisar] bölgeleriyle ilgili bilgileri bir okul müdürü ve bölgedeki Rumların sürgününü kamuoyuna duyurmayı amaçlayan bir Yunan komisyonunun üyesi olan P. Kinigopulus'ten ediniyoruz.

Aralık 1916'da Palazana ve Trupsi (Trabzon)'un köylerinde zorla Müslümanlaştırılan kadınların akıbetleri Türk haremlerinde noktalandı.¹⁸ Nikopolis'te yaşayan bir Türk olan Halil Topanoğlu açık açık, savaştan önce kendisinin neredeyse açlıktan ölecek durumdayken, şimdi çok sayıda Müslümanlaştırılmış kızla (Rumların)¹⁹ cennette gibi bir hayat sürüyor olduğunu anlatıyordu.

Yukarıda adı geçen komisyon tarafından 1917 yılında İstanbul'daki Ortodoks Ekümenik Patrikliği'ne hitaben yazılmış olan bir mektupta, Kolonia bölgesinde, toplam on köyde zorla Müslümanlaştırmayla ilgili sayısız vakadan söz ediliyor. Koroza Köyü'ndeki 200 Rum aileden geriye sadece 26 aile kalmış, diğerleri tamamen yok edilmişti. Bu ailelerden biri, ölümden ancak kızının ve gelininin zorla Müslümanlaştırılması sayesinde kurtulan köy papazının ailesiydi.²⁰ Kolonia bölgesindeki 51.660 Rum'un sadece üçte biri hayatta kalmıştı. Hayatta

kalanların çoğu, özellikle de çocuklar ve kadınlar, zorla Müslümanlaştırılmışlardı.²¹

Kinigopulos, en kötüsünün de korumak bahanesiyle Türk yetkililerin Rum çocuklarını ailelerinden ayırmaları ve onları zorla Müslümanlaştırmaları ve Türkleştirmeleri olduğunu söylüyor. Çok küçük çocuklar bile bu uygulamalardan muaf tutulmadıkları için çok sayıda çocuğun Müslümanlaştırılması²³ söz konusuydu.

Pontus Rumlarını da Ermenilerle aynı akıbet beklediği için Samsun'daki Avusturya Konsolosu Dr. Ernst von Kwiatkowski, Elçi Pallavicini'ye yolladığı çok sayıda telgrafta, o zamana kadar gösterilen diplomatik geri duruşa son verilmesini talep ediyordu. Pallavicini, Konsolos'un kaygılarını, Rumların taşkınlıklarını, ayrıca Rusları desteklediği ve partizanlara ve asker kaçaklarına sempati besledikleri şeklinde meşrulaştırmaya çalışan, Türk Dışişleri Bakanı Halil Bey'e ilettili.[\[1\]](#)

Diplomatik girişimler

Savaşın başından beri İngiliz, Fransız ve Rus temsilciler Küçük Asya'da bulunmadıkları halde, Rumların trajik durumu yine de diplomatik müdahaleleri gündeme getirdi. Amerika Birleşik Devletleri, Başkan Thomas Woodrow'un 14-Madde- Politikası öncülüğünde Şark Sorunu'nun²⁴ çözümü için enerjik bir biçimde harekete geçti. ABD'nin dirayetli İstanbul Elçisi Henry Morgenthau (1856-1946), Küçük Asya'daki "Rum Sorunu"nun çözümünde kullanılan insanlık dışı yöntemlere karşı açıkça bir tutum aldı.²⁶ Onun halefi Abram I. Elkus (1867-1947)²⁷, Avusturyalı meslektaşları Karl Kont zu Trauttmansdorff-Weinberg'e, Anadolu'nun içlerine sürülen Rumların akıbeti ile insani nedenlerden dolayı ilgilendiğini aktardı. Her iki diplomat da Rum sivil halkın sürgünleri sırasında yaşanan insanlık dışı aşırılıkları mahkum etti.²⁸ Ancak herbiri kendi devletlerinin jeopolitik ve ekonomik çıkarlarından hareketle, Osmanlı Sultanlığı'nın çöküşünün nedenlerini çok farklı yorumluyorlardı. Trauttmansdorff, hem kendi ülkesi Avusturya'nın hem de Almanya'nın

Dünya Savaşı sırasında Türkiye'ye sağladıkları maddi ve askeri destekten dolayı Jön Türklerin işledikleri suçlara istinaden gelecekte hesap vermek zorunda kalabileceklerini çok iyi biliyordu.

“Rum unsurlara karşı bu yeni olağanüstü katı önlemlerle Türkler, büyük bir yanlış yapmaktalar ve bu durumdan, Türklerin bu son barbarlıklarının faturası²⁹ çıkarılacak olan biz Avusturyalılar ve Almanlar kadar hiç kimse müteessir değil. Ancak rapor, Amerikalıların Küçük Asya Rumlarına dönük insani müdahalesini de sorguluyor. Zira raporun sadece saf gerekçelerle değil, bilakis Amerika'nın Küçük Asya'daki etkinliğini güçlendirmek niyetiyle ele alındığını ima ediyor.”

Kurbanların sırtından zenginleşme

Küçük Asya'daki Rus Cephesi'nin 1917 Şubat Devrimi ve Brest-Litowsk Barış Anlaşması (3 Mart 1918) sonrasında çökmesi, Jön Türkleri ve özellikle de Pontus'un idari amirlerini, Rusların karşı koyacağı korkusu olmadan kendileri için o an elverişli görünen, ancak İmparatorluk'a gelecekte zarar verecek olan imha planına yönelmeleri için cesaretlendirdi.

Ermenilerin ve Rumların servetleri, katillerinin ve zorbaların eline geçti. Caniler ve sonradan olma yeni zenginler tarafından Ermeni ve Rumların imha edilmesiyle Pontus'ta o zamana kadar bulunmayan bir Müslüman burjuvazi oluştu.

Pontus Rumlarının en büyük imhacısının torunları, yani Topal Osman'ın mirasçıları, bugün milyonerler. Feodal Osmanlı Devleti'nden cumhuriyete geçiş sırasında devletin işlediği suçlar üzerinden kariyer yapanlar başka bölgelerde de var. Bunun içindir ki, Türkiye'de bugün var olan burjuvazinin büyük bölümünün köklerinin Jön Türklerin, Kemalistlerin ve daha sonraki hükümetlerin desteği ve müdahalesiyle hareket etmiş, hala da hareket eden ölüm mangalarına, polise ve askeri yetkililere dayandığını kabul etmek gerekmektedir.

Trabzon Metropolitani Hrysantos Filippidis (1881-1949), Ekümenik Patrikliğe verdiği 12 Ekim 1918 tarihli raporuna, kendi görev bölgesinde 7 Ekim 1918 tarihine kadar işlenen suçlara ve yağmalara dair çok sayıda sayfadan oluşan bir liste ekliyor.³⁰

Pontus'un başka yerlerinde de benzer suçlar işleniyor. Niksar³¹ Metropolitani Polykarpos'un tüm patriklere ulaştırılan ve eş zamanlı olarak da 12 Kasım 1918'de (No. 18) İstanbul gazetesi *Yeni Hayat*'ta yayınlanmış olan raporundan birkaç alıntı yapacağız:

*"(...) Kolonia [Şebinkarahisar] halkı hırsızlık, sürgün, tecavüz ve katliam gibi her türden kötülüğü içeren bir felakete uğradıktan sonra yassız, duasız ve definsiz bir biçimde Tokat'ta, Türklerin konuk sevmeyen topraklarında gömüldüler."*³²

Savaşın sonu ve barış görüşmeleri

Osmanlı Sultanlığı'nın savaş yenilgisi, İttihat ve Terakki Cemiyeti rejimini sona erdirdi. Son parti kongresi 14-19 Ekim 1918'de gerçekleşti. Jön Türk Hükümeti'nin geri çekilmesinden sonra Tevfik Paşa önderliğindeki liberal parti, 11 Kasım 1918'de hükümeti yeniden kurdu.

Jön Türklerin büyük bölümü, hukuki takibattan kurtulmak için yurt dışına kaçtı. Bazıları yer altına çekildi ve birçoğu da hedefi Hristiyanlar olan, küçük çeteler oluşturdular.

Ekümenik Patriklik ateşkesten birkaç gün önce son dört yılın bilançosunu çıkarmaya çalıştı. 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Ateşkes Anlaşması'nın imzalanmasından sonra İtilaf Devletleri, son birkaç yıldır savaşa katılan güçler arasında yaşanan fikir ayrılıklarını ortadan kaldırmaya başladılar. Politik ve diplomatik arka plan bir kez daha şunu göstermektedir ki, büyük güçler ne halkların çıkarları ne de barışın tesisi için çaba içindeydiler. Onların tek sorunu, Ortadoğu'nun stratejik noktaları, buranın yeraltı zenginlikleri ve ekilebilir toprakları üzerinde nasıl denetim sağlayacaklarıydı.

Osmanlı Hükümeti 1919'dan beri Paris'te yürütülen Barış Konferansı'na katılan delegeleri etkilemek için, Hristiyan nüfusa dönük ölüm yürüyüşleri ve katliamlar sonrasında kendilerini suçlu duruma düşüren tebaasına dönük hükmü açıklayan, bir genelge hazırlanmıştı.

Sultan VI. Mehmet'in başbakanı, Başvezir Damat Ferit,³³ Jön Türklerin suçlarını 18 Kasım 1918'deki senato oturumunda şöyle mahkum ediyordu: *"İşlenen suçlar, bugüne kadar ne Osmanlı tarihinde ne de insanlık tarihinde görülen türden suçlardır."*³⁴ Mayıs 1919'da Paris Konferansı'nda Osmanlı Delegasyonu, Küçük Asya'da işlenen suçları bir kez daha itiraf ediyor, bunlar için özür diliyor ve suçun büyük bölümünü daha çok da Jön Türk önderliğine yıkarak Türk halkını suçsuz ilan ediyordu. Yorum yaparken, özellikle Jön Türk Komitesi önderliği ve üyeleri tarafından gerçekleştirilen şiddet eylemlerini mahkum ediyordu. Türk temsilcilerinin kendi vatandaşlarının suçlarını doğrudan mahkum etmek istememesinden rahatsız olan Fransız Devlet Başkanı Georges Clemenceau, Konferans katılımcıları adına, 25 Haziran 1919'da Damat Ferit'e verdiği cevapta, Türkiye'nin bu suçları ahlaki nedenlerle olmasa bile, en azından politik sorumluluklardan doğan nedenlerle kabul etmesi gerektiğini, Türkiye'nin yabancı halkları³⁵ yönetecek iktidar yeteneğine sahip olmadığını söylüyordu.

Clemenceau bunun ardından, Sultan'ın temsilcilerinin Versailles Sarayı'nı terk etmelerini talep ediyordu ve Osmanlı İmparatorluğu'na, suçların cezasının karşılığı olarak yaptırım uygulanacağını ima ediyordu. Damat Ferit bu aşağılayıcı yenilgiye uğradıktan sonra imparatorluğun yasal zeminde ve örnek teşkil edecek biçimde, hukuken cezalandırılmasını bekledi. Ancak Fransız gazeteci, dönemin tanığı ve şark uzmanı René Puaux'un da vurguladığı gibi, Türkiye'nin kaderi gazetecilerin, ekonomi bilimcilerinin ve politikacıların akademik konusu haline geldiği için cezalandırma sürüncemede kaldı. Diplomatlar mesleki bir rekabet zemini yakalamışlardı. Hatta bazıları Türkiye'nin düşman bir ülke olduğunu unutmuştu ve konuyla bağlantılı avantajlardan hem dost ülkelerin temsilcileri ve hem de rekabet halindeki güçler daha fazla faydalanmak amacıyla Türk Hükümeti'ne kur yapıyorlardı.

Sanki dünyanın en doğal şeyiymiş gibi, *New York Herald* gazetesi Ekim 1919'da, *Musée des Invalides*'in genel müdürünün oğlu olan Louis Niox'un ³⁶ Türkiye'ye askeri donanım satmak isteyen bir Fransız firmasının İstanbul temsilciliğini yaptığını ve aynı firmada çalışan Amerikalı H. B. Dean'ın da aynı amaçla Paris'te Amerikan mallarının satışı için görüşmeler yaptığını bildiriyordu.

Türkler bu türden bir ticari ilginin politik önemini hemen kavramışlardı. Söz konusu güçlerin kendi vatandaşlarının çıkar çatışmalarının yanı sıra ekonomik ve ticari rekabet kavgaları, Türklerin suçlarını geri plana itiyordu. Ticari uzlaşmaları içeren sözleşmeler ve ekonomik iltimas istemleri arasında Türkiye'deki Hristiyan halkın acıları unutuldu.

Sorumluların ibret olacak biçimde cezalandırılmasını ilk sırada bekleyenler, doğal olarak Küçük Asya'nın Hristiyanlarıydı. Yekaterinodar Pontus Rumları Merkezi Birliği'nin talimatı, ayrıca Ekümenik Patriklik'in özel tavsiyesi üzerine 20 Mayıs 1919'da Arşimandrit Panaretos ve Dr. K. A. Fotiadas, Pontus'un dini bölgelerini ziyaret ederek zarar ve kayıplara ilişkin titiz bir inceleme yaptılar.

Amasya Sancağı'nda³⁷ (Rum. Amaseia)³⁸ savaş öncesi 136.768 Rum nüfus, 393 okul, 12.360 öğrenci, 493 öğretmen ve 498 kilise vardı. Bu nüfusun 72.375'i ya tehcir ya da imha edildi. Tehcir edilenlerin % 70'i yaşamını yitirdi. Hayatta kalanların sadece % 30'u geri dönebildi.³⁹

19 Mayıs 1919: Mustafa Kemal'in Pontus'a gelişi – İmhanın sürdürülmesi

Pontus Rumlarının ve diğer Hristiyanların, Türklerin gerçekleştirdiği soygun ve katliam saldırılarına karşı gerçekleştirdikleri protestoların baskısıyla İngilizlerin denetimi altındaki İstanbul Hükümeti, Osmanlı Ordusu'nda olağanüstü başarılı ve yüksek rütbeli bir subay olan Mustafa Kemal'i gayrinizami çetelerin silahsızlandırılması için Pontus'a göndermeye karar

verdi. Aynı zamanda da ulusalcı görüşleriyle hükümete muhalif olan ve işgal güçlerinin canını sıkkan Mustafa Kemal'in başkentten uzaklaştırılması hedefleniyordu. Sultan Hükümeti'ne Mustafa Kemal, Küçük Asya'nın doğu vilayetlerinde asayişini yeniden tesis edebilecek en uygun aday olarak önerilmişti.

Ancak bu öneriyi getirenlerin niyeti bunun tam tersiydi. Böylece işgal güçlerine, özellikle de birkaç gün içinde İzmir'e çıkacak olan Yunan savaş güçlerine karşı Müslümanların ayaklanmasını güçlendirmekti. Anti-Rum atmosfer, Pontus Rumlarının eşitlik, özgürlük ve hatta bağımsız bir cumhuriyet kurmak için 1919 başlarından itibaren verdikleri mücadeleyle birlikte daha da artmıştı. Bu

durum, Müslümanların ulusal duygularındaki artışı, Mustafa Kemal ve onun seçkin subaylarının, Pontus'a vardıkları gün olan 19 Mayıs 1919'dan beri faydalanmak istedikleri tehlikeli bir silaha dönüştürmüştü. Özellikle de kırsal alanda durum oldukça trajikti. Herkesçe bilinen çeteler, karşılarına hiçbir engel çıkmadan taşkınlıklarını her gece Rum köylerinde silahsız köy halkını öldürerek, mallarını yağmalayarak veya ırzlarına geçerek sürdürüyorlardı.⁴¹

Topal Osman'ın (1884-02.04.1923) çeteleri ile birlikte Rumların kökünü kazımaya çalıştığı zaman dilimi, Mustafa Kemal'in Sultan'ın emri ve 9. Ordu Müfettişi rütbesi ile Rumları ve Ermenileri çetelerden sözde korumak üzere 16 Mayıs 1919'da Samsun'a geldiği dönemle çakışmaktadır.⁴²

Topal Osman, Mustafa Kemal'in kendisiyle buluşmak istediğini öğrendiğinde, en yakın adamları olan İsmail Temoğlu, Bilal Dardaroğlu ve Çayralı Kara Ahmet'le birlikte Havza'ya (Rumca: Hafza) gitti. 29 Mayıs 1919'da burada ilk buluşma gerçekleşti.

Topal Osman bu vesileyle Giresun ve çevresindeki Ermeni ve Rumlarla ilgili ayrıntılı bir rapor sundu. Mustafa Kemal kendisini şöyle yanıtladı:

“Daha gençlik yıllarından itibaren senin bir vatansever olduğunu biliyorum. Hala, o zamanlar sahip olduğun ideallerin peşindesin. Ülkemiz kurtuluncaya ve bir tek iç veya dış düşman kalmayınca kadar mücadele etmemiz gerek. Sen Karadeniz’in köylerini ve kentlerini savunacaksın. Senin gayrinizami ve eğitimsiz çetenden bir tabur oluşturulacak komutanı sen olacaksın. Sana genç ve soğukkanlı subaylar vereceğiz.”

Mustafa Kemal sözlerine şöyle devam etti:

“Türk halkının desteğine güvenebileceğin için hemen örgütlenmeni oluştur, komutayı eline al ki, kent fiilen senin ve adamlarını hakimiyeti altına girsin. Sen kaçmaya çalışacağına, bırak, Pontuslar ve Rumlar kaçsın. Zamanla onların kanunlara karşı hareket ettiklerine dair bir sinyal alır almaz, hepsinin işini bitireceğiz.”

Uzun süren sohbetlerinin sonunda Topal Osman şu güvenceyi verdi:

“Paşam, siz hiç merak etmeyin! Pontus’un Rumlarına günlerini öyle bir göstereceğim ki, kovuklardaki eşek arıları gibi boğulacaklar.”⁴³

Pontus direniş mücadelesinin aktif olmadığı bölgelerde Kemalistler, imha faaliyetlerini engelsiz sürdürdüler. Ulusal örgütlenmenin çeteleri, köylerdeki fanatik Müslümanlarla ittifak yaparak, birlikte köyleri kuşatıyor ve sadece buraların halkını yok etmekle kalmayıp, tüm binaları da yerle bir ediyorlardı. *“Barış koşulları memnuniyet verici bulunmazsa, genel bir imha gerçekleştirilebilir”* diyerek kendileriyle de gurur duyuyorlardı.

Kemalist bağımsız birliklerinin dışında, Osmanlı basını da Müslüman halkın ayaklanmasından sorumluydu. Türk gazetelerinin özel baskıları siyah kenarlı çıkıyor, her

gün toplantılar, protesto yürüyüşleri, dini ayinler yapılarak İtilaf Güçlerinin paylaşma niyetlerini Türklerin kabul etmediği ilan ediliyordu. Mustafa Kemal, Türk halkının zulüm altında olduğunu açıklıyor ve onları, vatanlarını korumak için savaşa teşvik ediyordu.⁴⁴

Samsun'daki Rumların tehciri, hemen birkaç gün içinde dokuz aşamada gerçekleştirildi. Soykırım, uluslararası insani örgütler veya İtilaf Devletleri tarafından protesto edilmeye başlanmadan, hızlıca gerçekleştirilmeliydi.

Dönemin tanığı ve tarihçi G. Valavanis 1925'te şöyle yazıyor:

“Rumlara refakat edenler -jandarmalar ve Türk jandarmasının % 90'ını oluşturan haydutluktan hüküm giymiş angaryaya tabi tutulan suçlular, kaçak mahkumlar ve profesyonel katiller- bu zavallıları silahlı Türklerin önceden belirlenen çevre köylerde pusuya yatmış olduğu yerlere sürüyorlardı. Onları burada, daha önce belirlendiği biçimde, her şeyden habersiz Samsun halkına dönük saldırı işareti olan silah seslerinin dört bir yandan duyulmaya başlandığı gece yarısına kadar tuttular.”⁴⁵

Samsun Rumlarının sürülmesinden sonra, sırada çevre kasabalardaki 394 Rum köyü vardı. Topal Osman ve çetelerinin varlığı belirleyiciydi. Topal Osman katlediyor, ırza geçiyor ve birçok kurbanı canlı canlı yanan evlerin alevlerinin içine atıyordu. Her gün hırsızlıklar, ırza geçmeler ve katliamların eşlik ettiği, gruplar halinde tutuklama emirleri veriyordu. Tutuklananlar, daha sonra ateşe verdiği okullara ve kiliselere hapsediyordu. Topal Osman'ı Giresun'un kurtarıcısı olarak gören Mustafa Hakyemez,⁴⁶ onun Taşkışla'da Pontus bayrağını nasıl indirip, yerine Türk bayrağı astığını şöyle aktarıyor:

“O bizi Rum partizanlardan kurtardı. Rumlar arasındaki baş sorumluları, taşlarla ağırlatılmış çuvallara koyarak denize attı.”⁴⁷

Kurtuluş Savaşı'nın temeli eşkıyalara ve Topal Osman'inkiler gibi ölüm mangalarına

dayandığı için Mustafa Kemal ve sonraki hükümetler öyle pek de rahatlıkla gurur duyamazlar. Topal Osman'ın imha niyetinden haberdar olmadıklarını söyleyerek, kendilerin haklı çıkaramazlar, çünkü bakın Murat Yüksel ne diyor:

“Giresun’un talihsiz halkının ricalarını ve yakarışlarını hiç kimseler duymadı. Şikayetlerini kimse dikkate almadı. Mahkeme binasındaki arşiv, Topal Osman’a yönelik şikayetlerle dolu. Ancak gizli bir güç, Topal Osman’ı sadece kullanmakla kalmıyor, bilakis her katliam ve şikayet sonrası hiyerarşi basamaklarını tırmanmasını sağlıyordu. Topal Osman Giresun’un en üst rütbeli subayıydı. O her şeydi. Tüm ipler onun elindeydi. Emirler veriyor, yasaklıyor, astırıyor, kesiyordu. Kimse karşı çıkmak için tek kelime bile etmedi.”⁴⁸

Rum halkı tarafından çağrılar, raporlar ve telgraflar aracılığıyla yapılan umutsuz bilgilendirmeler, dikkati başka yöne çekilmiş olan bir Yunanistan’a hitabendi. Böylelikle bin yıllık Rum kenti Trabzon’da, Yunan askerleri yerine Ankara’daki Kemalist Hükümete örgütlenmelerinde yardım etmek üzere yolda olan Sovyet temsilcileri karşılanıyordu.

Her gün gelen korkunç haberler, yurt dışındaki tüm Rumları sarsıyordu.⁴⁹ Suçsuz kurbanların çığlıkları Amerika’ya kadar ulaşmıştı. Karadeniz bölgesindeki tüm Pontus Rumlarından sorumlu komisyon, *Ethnikos Kirix* gazetesinden hemşehrilerinin durumunu öğrendiğinde,:

“New York’a temsilciler göndererek 2 Ekim 1919’da kendi merkezlerinde, Savvas Keçagias’ın başkanlığında bir araya geldiler. Konferansta oy birliğiyle, Amerika’da yaşayan Pontuslulardan kan ve para bağışı talep edilmesi kararı alındı ve ‘Pontus Kooperatifleri’nin kurulması onaylandı. Hatta Kandu, Ohio ve New Jersey çevresindeki ve diğer bölgelerdeki kooperatiflerin heyecanlı, alarm halinde bekleyen üyelerinin bayrak ve flamalarla, binlerce kurbanın mezarından gelen intikam seslerin olduğu yere gitmek için acele ettiği açıklandı.”⁵⁰

Konferans, mücadelenin çıkış noktasından bağımsız olarak dullara, yetimlere ve tüm acı

çeken hemşerilerine para, gıda, giyecek ve her türden başka araçla yardım ve destek olunması gerektiğine karar verdi, çünkü daha önce de açıklandığı üzere vatanlarının, Pontuslarının trajik bir anıya, sadece coğrafik bir tanıma dönüşmesini istemiyorlardı.⁵¹

Türk Devleti'nin sorumluluğu

Jön Türklerin ve Kemalistlerin işlediği suçlar bugüne kadar Türkiye tarafından resmi devlet suçu olarak kabul edilmiş değildir. Ancak bazı belgeler Türk Devleti'nin doğrudan sorumluluğunu kanıtlamaktadır.

Kıyı bölgelerinin yöneticisi Canik Ethem, 9 Kasım 1920'de Samsun'a Kemalist Hareket'in üyelerine, İçişleri Bakanlığı'ndan aldığı ve içeriğinde Rum vatandaşlarının kadınlar ve çocukları da kapsayacak biçimde Türk Devleti'nin sınırları dışına sürülmelerinin yanı sıra tüm servetlerine el konulmasını düzenleyen şifreli bir telgraf ilettili.⁵²

İçişleri Bakanı sürgün kararının alınmasından sonra, Büyük Millet Meclisinde açıklamada “*Şimdi artık Amasya ve tüm bölgede sükunet hakim*” diyordu.⁵³

Ayrıca Kemalistlerin 1921'deki suçlarının bazı Osmanlı elitleri tarafından itiraf edilmiş olması gerçeği oldukça önemlidir. En kapsamlı suçlama raporu, İstanbul Komutanlığı Hukuk Müşaviri ve Araştırma Komisyonu Başkanı Cemal Nüzhet'e aittir. Kendisi tüm raporları, resmi ve özel yazışmaları ve her iki taraftan gelen şikayetleri alan kişi olduğundan Türk-Yunan ilişkileri uzmanı olarak biliniyordu. Aynı zamanda Kemalist Hükümet'in tüm gizli bilgilendirmeleri de eline geçiyordu. Pontus Rumlarına dönük, yerel yetkililer ve çeteler aracılığıyla gerçekleşen bir katliamla ilgili raporunda şöyle yazıyordu Nüzhet:

“Pontus kıyı bölgelerinin çalışkan, zengin ve ticareti denetleyen Rumları, bu bölgenin en önemli dayanağıydı.”

Pontus Rumlarının Kemalistler tarafından imha edilmesi (Şubat-Ağustos 1920)

Pontus'taki genel katliam, yağmalama ve kökünü kazımlar, 1920 Şubat'ında başladı ve aynı yılın Ağustos ayına kadar sürdü. Katliamlar ve tehcirler, ordunun yarı resmi katılımı ve sivil yetkililer eliyle gerçekleştirildi.

Geniş ve yanı sıra da zengin bir bölge söz konusuydu, bu nedenle yerle bir edilmesine çok sayıda insanın katılması gerekiyordu ki, bunlar halkın tüm katmanlarından insanlardı. Bafra'nın Slamalik [Selemelik Köyü], Sulu Dere, Panaghia ve Gökçesu kiliselerine kapatılmış olan 6 bin Rum, canlı canlı yakıldı. Bazı kadınlar, ırzlarına geçildikten sonra Mustafa Kemal'in gayrinizami güçlerince katledildiler. Bafra Rumlarının tüm taşınabilir malları yağmalandı. Çeteler daha sonra, 2500 kişilik Hristiyan nüfusu sıraya dizilmeye zorladıkları Alazam [Alaçam] nahiyesine saldırdılar. Onları yaya olarak yakındaki dağlara götürüp öldürdüler. Alazam ve Bafra'nın 25 bin kişilik Rum nüfusunun % 90'ı katledilirken tehcir edilenler de ülke içlerine sürüldüler.⁵⁴

Mahkeme yerinin konsoloslukların ve çeşitli yabancı ticaret binalarının bulunduğu büyük şehirlerden uzakta olmasını gerekli bulduklarından, sözde İstiklal Mahkemelerinin mekanı Pontus'ta Amasya oldu. Çünkü Kemalist Hükümet, Pontus Rumluğunun elitlerine yönelik ceza davalarını, kendi iç meselesi olarak görüyordu. Duruşmalar büyük bir hızla gerçekleşti. Formalite icabı alınan savunmadan sonra istisnasız tümü "darağacında idam" olan kararlar açıklandı. Çok nadir olarak bazı sanıklar, adil bir yargılama görüntüsü vermek için hapis cezalarına (5-10-15 yıl gibi) çarptırıldılar. Muhbirlikler, yalanlar ve yalancı şahitlikler sıradan bir hal almıştı.

Mustafa Kemal'in İstiklal Mahkemeleri ile birlikte ikili hedefi vardı: Birincisi; Küçük Asya Rumluğunun imhasına yasal bir kılıf uydurmak... İkincisi; en gelişmiş Rum kentlerinin cemaatlerinin seçkinlerini, kurtuluş olasığının büyük olduğu sürgüne göndermek yerine

köklerini kazıyarak yok etmek... Elitlerin kökünün kazınması, bu ileri gelenlerden yüzlercesinin, özellikle de hapishaneleri Pontus'un tüm bölgelerinden gelen bilim ve ticaret şahsiyetleriyle tıka basa dolu olan Amasya'da asılmaları veya kurşuna dizilmeleri sonucu gerçekten de başarıldı.⁵⁵ Rumlara yönelik soykırım, kapalı celselerle ve hukuki destek olmaksızın gerçekleşti. Dini, ruhani ve politik önderlerin mahkum edilmeleri ve Amasya meydanında asılmaları soykırımın, kısa bir süreden beri Kemalist Hükümet'le dostça ilişkiler içinde olan eski İtilaf Devletleri Fransa ve İtalya'nın, ama aynı zamanda diğer Avrupa ülkelerinin kendilerini de suçlu hissetmek zorunda oldukları bir aşamasıydı. Pontus Rumları için çok sayıda düzenlenen Avrupa ve Amerika'nın entelektüellerinin de katıldığı ruhani ve dünyevi dayanışma etkinlikleri gerçekleşince yukarıda adı geçen hükümetler, belki de kendilerini bir tutum almak zorunda hissettiler. Yunanlı yazar ve sanatçılar Avrupa ve Amerika'nın entelektüellerine şu protestoyu yönelttiler:

"Yunanistan'ın yazar ve sanatçıları derinden etkilenmiş olarak, Rum Pontus'undaki binlerce ailenin trajedisini duyurmak için medeni dünyanın entelektüellerine sesleniyorlar.

Zikredilen şu gerçekler, ispatlı ve şüphe götürmezdir:

Türkler, Merzifon'un tüm nüfusunu, kenti yağmaladıktan ve ateşe verdikten sonra katlettiler. Kaçmaya çalışanlar, tüm kaçış yolları kapatıldıktan sonra, vurularak öldürüldüler. Tirebolu, Giresun, Ordu, İnoi⁵⁶, Samsun ve Bafra kentlerinin tüm erkek nüfusu tehcir edildi ve bunların çoğunluğu yollarda katledildi.

535 Rum, Sulu-Dere'deki Eleşli Köyü'nün kilisesine kapatıldılar ve ardından öldürüldüler. Sadece dört kişi kendini kurtarabildi. Öncesinde ise yedi papaz kilise kapısının önünde baltayla doğrandı.

Amasyalı ve Bafralı 168 eşraf, Amasya'da asıldı. Yukarı kentlerin istisnasız tüm kadınlarına, kızlarına ve oğullarına tecavüz edildi, en güzel kızlar ve oğlanlar haremlere kapatıldı. Çok

sayıda bebek, duvarlara vurularak katledildi.

Aşağıda imzası bulunanlar, Avrupa ve Amerika'nın entelektüellerine duyurmaktalar ki, sadece bu yaşananları değil, aynı zamanda yukarıda sözü edilen gerçeklerin entelektüellerce kabulünde insanlık adına bir trajedi olduğunu düşünüyorlar.

*Atina, 22 Kasım 1921.*⁵⁷

Rumlara dönük soykırım, 7 Kasım 1921'de İngiliz Parlamentosu'nda da tartışıldı. Bu sırada İrlandalı Avam Kamarası Milletvekili ve gazeteci Thomas Power O'Connor⁵⁸ Dışişleri Bakanı ve Müsteşar Cecil Harmsworth'a Kemalist yetkililerin, 47 Rum ve üç Ermeni'nin asılması, yanı sıra kadın ve çocukların tehciri ve onlara yönelik şiddet eylemleri bağlamında hangi önlemlere başvurduklarını sordu.

Ayrıca Fransız Birliklerinin Kilikya'dan çekilmesi ihtimali karşısında, bu bölgedeki Rum ve Ermeni halkını korumak için hükümetin ne gibi önlemler düşündüğü soruldu.⁵⁹

20 Kasım 1921'de New York'ta, Rum dostu vekillerin ve senatörlerin girişimi ve binlerce Amerikalı ve Rum'un katılımıyla, Pontus Rumlarına dönük katliamlara karşı bir protesto eylemi yapıldı. Altı senatör ve üniversite profesörü resmi raporlara dayanarak, Pontus'taki olaylarla ilgili ayrıntılı açıklamalar yaptılar.

Eylemin sonucunda kaleme alınan sonuç bildirgesi, ABD Başkanı Warren Harding'e⁶⁰ (1865-1923), yanı sıra Müsteşar ve Silahsızlandırma Konferansı Başkanı Charles E. Hughes'e gönderilirken, aynı zamanda da sonuç bildirgesini bizzat vermek üzere tanınmış Pontus'lu Savvas Keçagias öncülüğünde yeni seçilen bir komisyon Washington'a gitti.⁶¹

Senatör William H. King'in Pontus Rumlarına dönük imhayı ayrıntılı olarak aktarmasından ve 1922'de yayınlanan, çok sayfadan oluşan raporunu başbakanlığa sunmasından sonra

Pontus Rumlarına dönük gerçekleştirilen vahşet, ABD Senatosu'nun 22 Aralık 1921'deki oturumunda tartışıldı.⁶² King raporunda, Küçük Asya'nın Türkleştirilmesinin, Jön Türklerin olduğu gibi Kemalistlerin de hedefi olduğunu, doğruluğu araştırılabilecek belgelerle ortaya koyuyordu:

“Sayın Başkan, düşüncelerini bütün Hıristiyan toplumunun ilgisini uyandırması gereken bir konuya kaydırmaya çalıştığım sırada, senatonun dikkat kesilmesini rica ediyorum. Yıllardan beri, Ermenistan'da ve Osmanlı İmparatorluğu'nun başka bölgelerinde gerçekleştirilen Türk vahşetine ilişkin raporlar dehşet verici.

Ancak Türkler Küçük Asya'daki tehcirlerini sadece Ermenilerle sınırlı tutmadılar. Türk topraklarında yerleşik olan Rumlara da çok büyük vahşet uyguladılar. Pontus Rumlarına yönelik tehcirler tanımlanamaz boyutta barbarcaydı. Yüz binlerce Pontuslu Rusya'ya kaçmak zorunda kaldı ve yüz binlercesi de ya katledildi ya da memleketlerinden sökülüp atılarak ölümün, korku ve işkencelerden kurtuluş anlamına geldiği çöllere ve çorak arazilere sürüldüler. Tehcirler şu sırada da devam etmekte ve Anadolu'nun Kemalist Hükümeti aynı hunharca tarz ve yöntemle uyguladıkları bu politika eğer durdurulmazsa, Türk İmparatorluğu'nun refahına katkı sunan yüzlerce köyün imha edilmesine ve Rumların kökünün kazınmasına varacak bir boyuta ulaşabilir.

Amerikan halkının büyük bölümü, Pontus Rumlarına uygulanan ve uygulanmaya devam eden imhanın boyutundan habersizdir

ABD Parlamentosu'nun bu durumu nefretle kınadığını, ayrıca Osmanlı Türkleri ve Kemalist Hükümet tarafından Pontus Rumlarına yönelik hayata geçirilen korkunç ve vahşi tehcirleri mahkum ettiğini ilan ediyoruz. Avrupa Güçlerinin, Şark'ta düzenin korunmasına ve yeniden düzenlenmesine dönük aldıkları gözle görülür önlemlerin başarısızlığı derin bir üzüntü yaratmaktadır.

Parlamento, ABD Başkanı'ndan, Avrupalı Güçlerin dikkatini Pontus'taki vahşete çekmesini en yüksek saygılarla arz etmektedir.

Bu noktada Ekümenik Patriklik'in, İstanbul'un en önemli şahsiyetlerine hitaben yazdığı bir açıklamayı (7 Ekim 1921) sunmak istiyorum.

Ekümenik Patriklik, Kemalist Hükümet'le, Küçük Asya'daki Rumlara yönelik hunharca, acımasızca gerçekleştirilen tehcirler bağlamında ilişkiye geçmiştir ve zaman zaman bununla bağlantılı olayları açığa çıkarmıştır.

Büyük güçlerin aynı zamanda Avrupa'nın genel çıkarlarıyla da çatışan bu koşulların bir son bulması için gerekli olan önlemleri zamanında alacağını ümit etme cesaretini gösteriyoruz.

Ekümenik Patriklik'in güvenilir kaynaklardan elde edilmiş olan enformasyonları Kayseri, Amasya, Neokessareia [Niksar], Ikonion [Konya], Trapesunt [Trabzon], Ankara, Chaldia [Gümüşhane çevresi], Kolonia [Şebinkarahisar], Ilioupolis [Aydın] ve Rhodopolis'in yanı sıra, Kysikos [Balı, vilayet Balıkesir], Nikomedeia [Nevşehir], Nikea [İzmit], Chalkidonos [Kalkedon;Kadıköy], Bursa (Rumca: Prusa), Pisidia [vilayet Konya] ve Philadelphia [Alaşehir, vilayet Manisa] bölgelerindeki tüm yetişkin Rum erkeklerinin, hala Kemalistlerin boyunduruğu altında bulundukları veya daha önce bulunmuş olduklarını göstermektedir. Çeşitli işkencelere maruz kalmış çok sayıda kadın ve çocuk ise Müslüman yetimhanelerine veya evlerine götürüldüler. ABD'nin İstanbul'daki özel soruşturma heyetinin Halep'te bulunan üyeleri Dr. Kennedy, Emma Cushman ve Karen Jeppe'in raporlarının dayanağı olan belgeler, tüm gerçeği ortaya koymaktadır.

Adı geçen heyet, çalışmaları sırasında Kemalist yetkililerin görülmedik engelleriyle karşılaşmışlardır: 2.300 çocuk, saklı tutuldukları yurtlarda ve Müslüman evlerinde bulundu. Soruşturma heyetindeki Yunanistan temsilcisi raporunda 300 bin kadın ve çocuğun tehcir edildiğine, alıkonduğuna yer veriyor.⁶³

Dr. Kennedy, Kemalistlerin talihsiz Hristiyan kadın ve çocukları sahte belgelerle Müslümanlaştırdıklarını yazıyor. İtilaf Güçleri polisinin el koyduğu devlet dairelerinden alınma düzmece açıklamalar içeren mektuplar ve Türk yetimhalarının isim listeleri gösteriyordu ki, Müslüman oldukları bu belgelerle kanıtlanmaya çalışılan söz konusu Hristiyan çocuklarına ait belgeler, üzerinde oynanmış sahte belgelerdi. Zira Hristiyan isimlerin üzeri çizilerek yerine Müslüman isimleri yazılmıştı.

Savaş zamanında Türk Kızılayı ile bağlantılı olan ve Talat Paşa, Enver Paşa ve Halide Edip Hanım⁶⁴ vd. tanınmış Müslüman şahsiyetlerin himayesinde bulunan bir Türk organizasyonu vardı. Kızılay başka işlerin yanı sıra, çocukların Müslüman yurtlarına dağıtımını ile de ilgileniyordu.”⁶⁵

Çocukların kaçırılması ve zorla Müslümanlaştırılması

Çocuklara el koyma, sadece zorla kaçırma biçiminde gerçekleşmiyordu. Bilakis, çocuklar artık kendi Hristiyan kökenlerini söylemeye cesaret edemeyecekleri duruma gelene kadar yapılan terör ve işkenceyi de kapsıyordu:

“Her yaştan çocuğa Müslüman oldukları öğretiliyor ve çocuklar, gözetlenmedikleri zamanlar dışında kendi kökenlerini ele vermiyorlardı. Sözde gerçek Müslümanlar olduklarında ısrar etmelerinin nedeni, esas olarak, yeni isimlerini ve dinlerini reddetmeye kalktıklarında başlarına geleceği kavramış olmalarından kaynaklanıyordu.”⁶⁶

Cushmann’ın raporu, Hristiyan çocukların kimliklerini ortadan kaldırma çabaları sırasındaki sistematik davranış biçimlerini de ortaya koyuyor:

“Türkler, orijinal ve becerikli bir tarz ve yöntemle çocukların kimliklerin gizlemeye çalışıyorlardı. Sadece isimlerini ve memleketlerini değil, bilakis tüm benliklerini komple

değiştirmeye çalışıyorlardı. Bir hafta ile üç ay arasında değişen bir zaman diliminde bu çocuklar, Hristiyan aidiyetlerini güçlü bir şekilde reddedecekler ve hatta içlerinden bazıları hiç tereddüt etmeden, Hristiyanlara ‘Allahsız’ diye küfredecek ve kendilerinin gerçek Müslümanlar olduklarına yemin edeceklerdi. Çocukların kendi milliyetlerini inkar etme nedenlerine dair çeşitli veriler bulunmakta. Deneyimlerimin bana öğrettiğine göre kızlardaki bu benlik değişimi daha çok hediye, giyecek ya da takı vb. şeyler üzerinden gerçekleştiriliyor. Oğlan çocuklarında aynı sonuç, ta ki, Türklerin onu daha kötü bir kaderden koruduğuna gerçekten inanıncaya kadar süren terör, tehdit, dayak vb. biçimlerle elde edilmeye çalışılıyordu.⁶⁷”

Türkiye’deki ve yurtdışındaki yankılar

Küçük Asya Rumlarının çocuklarının 20. yy.’da zor yoluyla çalınması ve zorla Müslümanlaştırılması Küçük Asya’dan kaçan birçok yazarın dikkat çekmesine rağmen, Yunan Devleti tarafından bilinçli olarak araştırılmadı.⁶⁹

Hükümet şefleri Eleftherios Venizelos (1864-1936) ile Mustafa İsmet’in⁷⁰ (İnönü) (1884-1973) yaptığı *Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaşma ve Arabuluculuk Anlaşması*, Lozan Anlaşması (1923) temelinde gerçekleşen zorunlu göçün sonucunda ortaya çıkan⁷¹ çözülmemiş sorunlar açısından “ölü gömücü” işlevi gördü.

İsmet Paşa 8 Mayıs (yeni takvime göre 21 Mayıs) 1922’de Türkiye Millet Meclisinde yapılan gizli bir oturumda, Pontus Rumlarının hükümetin emri ile katledildiklerini itiraf etti:

“İsmet Paşa, toplantının başkanı olarak, saat 14.00’te söz aldı.

‘Efendiler, Pontus’daki katliamları araştırmak için vekil Patrikis Prusalis’in önerisi üzerine Amerikalılardan oluşan bir komisyonun kurulduğu size bildirildi. Rumlara yönelik katliam,

bunların bir devrim yapmaya çalışmaları, birçok Türk'ü öldürmeleri, kadınların ırzına geçmeleri ve mallarını yağmalamaları üzerine gerçekleşti. Merkez bunun üzerine, komutanlara ve aynı zamanda da Topal Osman'a katliamları devreye sokma emrini verdi.

Rumlar, Osmanlı tebaasıdır ve tebaa olarak eskiden olduğu gibi bugün de yasalara itaat etmeleri ve elde bir Türkiye'nin kalıp kalmayacağını belirleyecek olayların sonucunu beklemeleri gerekirdi. Tüm bunlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun kaybettiğini düşünen Prusalis tarafından Avrupa Ordusu, Yunan Ordusu ile birlikte ülkeye girdiğinde başlatıldı ve böylece kısa süre sonra başvekilin vesayetinden patrikliğin ayrılmasını talep etti. Hatta tüm kiliselere sadece Venezelos'un ve başka yabancıların adını anmalarını, ama kesinlikle Sultan Vahdettin'in⁷² (VI. Mehmet) adını anmamalarını ve ayrıca kiliselere her gün Yunan bayrağı ve tatil günlerinde ise Türk bayrağı dışındaki İtilaf Güçlerinin bayraklarını asmalarını emretti.

Vekil Patrikis ve tüm Rumlar, Venizelos'un İstanbul'u geri alacağına güveniyorlar. Bir arada yaşanan bu kadar yıldan sonra güvenilmez olduklarını kanıtladılar. Ulusal Pakt⁷³ hiçbir Rum'u cezasız bırakmayacak, biz de onların Türk toprakları üzerinde artık daha fazla pazarlık yapmalarına izin vermeyeceğiz.

Onları süreceğiz; Venizelos ve Lloyd Georg bilmeliler ki, İngiliz Donanması bize korku salamaz. Şark'ın kendi ordusu ve kullanmaya hazır çok sayıda silahı var. Rumları İzmir'den, İngilizleri ise İstanbul'dan kovacağımız günler yakındır"⁷⁴

Daily Telegraph'ın 17 Mayıs 1922'de yazdığına göre Türklerin işlediği suçlar, Ukrayna Kemalist Dostluk ve İşbirliği Anlaşması imzalamak⁷⁶ üzere Samsun üzerinden Ankara'ya giden Ukrayna Delegasyonu⁷⁵ üzerinde de korkunç bir etki yarattı. Kızıl Ordu'nun Orta Asya Komutanı Mihael Frunse (1885-1925) ve Delegasyon, seyahatleri sırasında gördükleri ve duydukları sayesinde gelecekteki müttefiklerinin barbarlıkları konusunda fikir sahibi oldular.⁷⁷ Buna rağmen, Kemalistlerle ittifak uğruna, halklar ve azınlık hakları gözardı edildi.

Bu durum, hem Frunse'nin manidar mektuplarında hem de daha sonraları Sovyet Rusya'nın Ankara Elçisi Sergey Ivanoviç Aralov'un kendi devlet makamlarına yazdıklarında ortaya konulmaktadır.

Yannis (Giannis) Kapsis, büyük güçlerin sorumluluklarına dair *Kara Kitap*'ında (1922) şöyle yazıyor:

“Ecnebilerin rolü karşısında duyulan acı ve öfke, trajediyi yaşamış olanlardan miras kalmıştır. ‘Bu, hissedilen acı, acaba abartıyı da beraberinde mi getiriyor?’ şeklinde sorulara ve kuşkulara yol açacak kadar büyük bir öfke. Gerçek ise çok daha kötü! Yunan arşivlerinde, İngiliz ve Fransız gizli servislerine ait Kemalistlerin vahşetini tüyler ürperten ayrıntıları ile ortaya koyan raporların kopyaları bulunmaktadır. Bu türden raporların Yunanlıların eline nasıl geçtiği meçhul! Büyük ihtimalle, büyük güçlerin kendi gizli servislerinin çalışanları, hükümetlerinin tutumu karşısında öfkelenerek raporları Yunan yetkililere verdiler. Kesin olan, eski müttefiklerimizin hükümetlerinin tam bilgi sahibi oldukları, fakat soykırımı durdurmak için hiçbir çaba göstermedikleri ya da üzerinde konuşmadıkları yönünde. Böylece onlar Mustafa Kemal’in suç ortağı oldular.”⁷⁸

Yunan Hükümeti Pontus Rumlarının imhasıyla ilgili kararlı bir şekilde tepki gösterdi.⁷⁹

Yunanistan Parlementosu'nda, 18 Mayıs 1922'de Küçük Asya Rumlarının tehciri üzerine bir özel oturum gerçekleşti. Başlıca referans, Kemalistlerin suçlarını ayrıntılı olarak ortaya koyan Dışişleri Bakanı Alexandros Baltatsis'e aitti. *Esperini* gazetesi bu vesile ile şunları yazıyordu:

“Parlamentoda dün yapılan millet meclisi toplantısına katılanlar, Dışişleri Bakanlığı'nın, Türklerin katliamına, Türklerin vahşetine ve barbarlığına kurban giden Pontus'un Hristiyan nüfusunun mukaddes değerleri, Rumların, Ermenilerin, erkeklerin, yaşlıların, kadınların ve çocukların trajik ölümleri hakkında verdiği bilgiler sırasında ortaya çıkan korkunç acıyı

hissettiler.”⁸⁰

Hatta bazı Kemalist vekiller, özellikle de Pontus bölgesinden olanlar,⁸¹ Kemalist Hükümet’in vahşi tutumundan rahatsızdılar. Bunlar, 21 Ağustos 1922’de yapılan parlamento oturumunda Bursalı meslektaşları Emin Bey tarafından “Pontus Fikirleri”nin savunucusu olmakla suçlandılar ve ardından da tutumlarından dolayı soruşturma komisyonu önünde hesap vermek zorunda kaldılar.

21 Ağustos 1922’de yapılan söz konusu oturumda öne çıkan kişi özellikle büyük bir gayretle tehcirlerle kendi arasına mesafe koyan Sinop Milletvekili Hakkı Hami Bey’di ve konuşmasında şöyle diyordu:

“Tehcirlerden dolayı yüzümüzdeki utanç lekesi ebediyen silinmeyecek. Eğer insanlığın benliğini katleden tehcirlerin muhasebesini yapacak olursak, o zaman Efendiler, bu çok nefret verici bir şeydir. Bu olaylar tüm dünyanın gözü önünde bizi kirletmektedir. Zira artık hükümet de kendini haklı çıkaramaz. Kendi gözlerimle gördüm. Öyle ahlak dışı şeyler yaşandı ki, Beyler, bugün bizim memurlarımızın yaptığı çirkinlikler, İngilizler tarafından bile yapılmadı.”⁸³

Bunun üzerine Kırşehir Milletvekili Yahya Galip⁸⁴ söz alıyor:

“...Pontus sorunu çok önceden ortaya çıkmıştır. Pontusluların bir örgüt kuracağını, bir hükümet kuracağını, şunu-bunu yapacağını duyduk. Ancak insanların tehcirlerden dolayı ortadan yok edildiği gibi bir sorun olduğunu duymadık... Efendiler, meydana geldiği söylenen tüm kötülüklerin özel yetkilerden kaynaklandığına emin olabilirsiniz. Şunu anlamıyorum; bir ülkeyi ayakta tutan, yasalardır. Ve yıkan şey ise yasaların çiğnenmesidir. Özel yetkilerin anlamı, herkesin keyfine göre insan asması-kesmesi, kentleri yerle bir etmesi, evlerin talan edilmesi ve dünyanın yakılıp kül edilmesi midir?

Çünkü işleri baskı olan insanlar, hırsızlıkları ortaya çıkmasın diye evleri yakıyorlar. Pontus sorununu yaratan ve bu kötülüğü Pontus'un başına getiren herkes, bize en büyük kötülüğü yaptılar. Pontusluların tehcir edilmesi adı altında köylerdeki yaşamı, mal ve mülkü ortadan kaldırdılar... Tek bir kişinin bile tehcirini onaylamadığıma buradaki herkesin şahit olmasını istiyorum. Sürgünler bu ülke için saatli bomba gibidir. Çok korkunçtur. Bunun bedelini daha kaç yıl boyunca ödemek zorunda kalacağız? Mahkemeler kimin suçlu kimin suçsuz olduğuna karar vermeliler.”⁸⁵

Mersin Milletvekili (Rumca: Mersinis) Selahattin Bey de konuşmasını aynı yüksek ses tonuyla yaptı:

“...Yüz, yüz yirmi yıl boyunca yönetimin düzeltilmesine dönük, pek de memnun edici olmayan çabalar oldu. Avrupalı güçler yönetimimizde eksikler gördüğü sürece, bize saldıracaklardır. Reformlar talep edecekler. Taleplerinde haklılar mı? Evet, haklılar. Tebaa sıfatıyla bizleri elinden geldiğince kucaklayan halkın namusunu, itibarını ve malını korumaya dönük görevlerimizi yerine getirmedik... Millet Meclisinin amacı, tek bir gayrimüslimin dahi geriye kalmaması, en sonuncusunun bile sürülüp, imha edilmesi mi acaba? Böylesi bir durumda dünyanın gözündeki varlığımız ne olur? Kendi ayaklarımızın üzerinde durabilir miyiz? Affınızı diliyorum, ama bu sorunun çözülmesi milli can damarlarımızla alakalıdır.

Efendiler, bir hükümet bir İslami hükümet, bir Osmanlı hükümeti ya da nasıl adlandırırsanız adlandırın, bir Türk hükümeti, dininden, cinsiyetinden veya dini dogmalardan bağımsız olarak düzenine tabi olan tüm tebaanın hükümetidir. Yoksa sadece Müslümanların olan bir hükümet mi? Herkese aynı eşit hakları tanıyacak mı? Neden imhaya ve yıkıma dayalı bir politika izliyoruz? Zira imha, başka tarz ve yöntemlerle hayata geçirilebilir. Çeşitli yolları var...”⁸⁶

Kayseri Milletvekili Osman Bey tam da bu noktada konuşmacının sözlerini şu sözlerle kesti: *“Bu yağmaya ve yıkıma dönük bir politikadır.”* Selahattin Bey onaylayarak devam etti:

"Bu sayede kimin adı lekeleniyor? Zavallı millet!...Ve şöyle sorulacaktır: acaba hangi ulusun tarihinde katliamlarla onur duyulur ve övünülür?"

*Rumların da aynı şeyleri yaptıkları itirazına verilecek yanıt, onların hiç olmazsa medenice yaptıkları şeklinde olacaktır."*⁸⁷

Dönemin baş aktörlerinden biri olan Trabzon Metropolitani Chrysantos, özellikle de Pontus'un kaderiyle ilgili olarak büyük güçlere düşen büyük sorumluluklara ilişkin yorumunda şöyle diyordu:

*"Hristiyan batının kusuru ve umursamazlığı nedeniyle 1453'te İstanbul ve 1461'de de Trabzon düştü ve bütün o zengin kültür yok edildi. Batının iki büyük gücünün, Almanya ve Avusturya'nın 1914'ten 1918 yıllarına kadar devam eden suç ortaklığı nedeniyle, tüm Ermeni halkı Jön Türkler tarafından katledildi ve yüz binlerce Rum, zorbalıkla memleketlerinden sürülerek ölüme terk edildi. Batılı Hristiyan Müttefik Güçlerinin 1919-1922 yılları arasındaki suç ortaklığı nedeniyle Jön Türklerin yarım bıraktığı işi Mustafa Kemal Paşa'nın Türk Ulusal Hareketi tamamladı. Aralarında Trabzon Katedralinin unutulmaz temsilcisi Matthäus Kofidis'in de bulunduğu yüz binlerce Rum dini lider ve ileri gelen kişi asılırken, eli silah tutan binlerce erkek de sürgünde açlık ve yoksunluktan ölüme mahkum edildi. Bunu Ağustos 1922'de Küçük Asya'nın tahrip edilmesi, 1923'te nüfus mübadelesi, Pontus'un Küçük Asya'nın ve Trakya'nın kırılıp geçirilmesi, yani deyim yerindeyse Hristiyan kültürünün yok edilmesi izledi. Dahası, Trabzon Kilisesi'nin kökü kazındı ve mirasımız başkalarına paylaştırıldı."*⁸⁸

Pontus Rumluğunun yok oluşuna dair, Dışişleri Arşivi'nin yanı sıra, başka devlet arşivleri ve özel arşivlerde sayısız rapor mevcuttur. Zorla mübadeleye kadar 353 bin Pontus Rum'u Jön Türklerin ve Kemalistlerin yüzünden kentlerde, köylerde, kuytularda, dağlarda, sürgünde, hapishanelerde, zorunlu çalışma taburlarında ve Türk Ordusu içinde trajik bir ölüme gittiler. Onların hepsi Osmanlı vatandaşıydı.⁸⁹

ABD’li diplomat James W. Gerard, George Horton’un *The Blight of Asia* (1926) adlı kitabına yazdığı önsözde şöyle diyor:

“...İsa’dan yirmi yüzyıl sonra Türkler gibi bu kadar küçük ve geri bir halkın, medeniyetine ve insanlığın gelişmesine karşı böyle bir suç işleyebilmesi gerçeği tüm şuurlu halkları düşünmeye sevk etmeli (...) Amerika’nın onların tek umudu olduğunu bildiğimiz halde, ölmekte olan Hıristiyanların çaresiz çılgınlıklarını duymadık. Ve şu an ülkemizde, Türklerden maddi avantajlar sağlayabilmemiz için Türklerin suçlarını mazur göstermeye ve onların suçlarını affetmeye doğru giderek yükselen bir eğilim olduğu çok açık.”⁹⁰

Sonuç

Amerikan politikasına dair yapılan açıklamalar, eğer bunlar bir Amerikalıdan geliyorsa, daha ayrı bir önem taşımaktadır.

Amerikalıların Türkleri Doğu Akdeniz’deki en güvenilir müttefikleri olarak gördükleri ve hala da görüyor olmaları bir gerçek. Aynı şey, Türkleri uzunca zaman Ortadoğu’daki “Fahri Almanlar” olarak gören Almanlar için de geçerliydi. Diğer taraftan Yakın Doğu’nun denetimi uğruna girilen bu gayriahlaki yarıştan geri kalmak istemeyen İngilizler ve Fransızlar da vardı. Türklerin gözüne girmek için her şeyi yaptılar. Bu da Küçük Asya halklarının bir değil, bilakis çok sayıda efendiye hizmet etmek zorunda kalmasını getirdi.

Rumlara dönük soykırım, aynı döneme denk gelen Ermeni Soykırımı’nın gölgesinde kaldı ve belli toprak anlaşmalarına riayet etmek ve diplomatik çıkarlar uğruna kararnamelerle üzeri örtüldü.⁹¹

Her halkın, kendine karşı işlenen suçların resmi olarak kabul edilmesini ısrarla talep etme hakkı vardır. Günümüz gerçekliği, artık sürüncemede bırakmayı ve ileri tarihe ertelemeyi

meşru kılmamaktadır. Eğer tehcirle hesaplasmada geç kalınırsa, o kendi öcünü alır.⁹²

Halbuki bir Türk atasözü der ki: “Güneş balçıkla sıvanmaz”. Gerçek de tıpkı güneş ışınları gibi yolları aşar ve bundandır ki, 1990’lı yıllardan beri Pontus veya Küçük Asya Rumlarına karşı işlenen suçları mahkum ettirme noktasındaki ilk kazanımlar şöyle sıralanabilir: Yunan Parlementosu 1994 yılında, 19 Mayıs tarihini 353 bin Pontus Rum’unu anma günü ilan etti. ABD Eyaleti New York Valisi, Yunan kökenli George E. Pataki 19 Mayıs 2002’de yaptığı açıklamayla, 19 Mayıs’ın aynı şekilde anma günü olduğunu açıkladı. Ve New Jersey Eyaleti’nin İrlanda kökenli valisi de, 9 Eylül 2002’de bu tarihi “İzmir’in yerle bir edilmesi ve Pontus ve Küçük Asya Rum halkına dönük soykırımı anma günü ilan etti.” Gerekçe olarak da şunları dile getirdi:

“Küçük Asya’nın etnik olarak Rum olan nüfusunun kökünü kazımaya dönük 1914’ten 1922 yılına kadar gerçekleşen, bu sırada binlerce eli ilah tutan erkeğin zorunlu çalışma taburlarında ölüme gönderildiği, Rum kent ve köylerinin yerle bir edildiği, Karadeniz’de, Pontus’ta ve Rumların çoğunluğu oluşturduğu bölgelerde yüz binlerce sivilin boğazlandığı, toplam 500 binden fazla Rum’un soykırımına neden olan sistematik kampanyalar düzenlendiği (...).”⁹³

ABD’nin diğer politik ve yasal yaptırım kararları şöyle: Colombia şehri 8 Aralık 2002’yi “Pontus Rum Soykırımı’nı Anma Günü” ilan etti, ABD eyaleti Güney Carolina’da Vali Jim Hodges aynı tarihin “İzmir Yangını ve Küçük Asya Rumlarının Takibatını Anma Günü” olmasına karar verdi. Georgia Federal Eyaleti 3 Şubat 2003’te aldığı ‘karar 109’la, Pontus Rum’u Sano Themia Halo’nun hayatta kaldığı 1920’deki “Ölüm Yürüyüşü”nün soykırım olarak tanınmasını kabul etti ve aynı şekilde, federal eyalet Pennsylvania da Aralık 2003’de bir tanıma kararı aldı.

Artık, İnsan Hakları Temyiz Mahkemesi tarafından elde olan belgelere dayanarak, o dönemin trajik olaylarını hukuki olarak mahkum edecek tarafsız bir araştırma komisyonu

oluşturulmasının vakti gelmiştir. Eğer günümüz Türkiye'si bir Avrupa ülkesi olmak istiyorsa, Avrupa Birliği üyesi olmak istiyorsa, 1912'den 1922'ye kadar gerçekleştirdiği soykırımları, tarihsel bir gerçeklik olarak tanımak zorundadır. Bundan dolayı özür dilemelidir ve hem insanlara hem de kendine, bunun bir daha tekrarlamayacağının garantisini vermelidir.

Gelecekteki Türk neslinin ruhu ve bilinci, onların peşini bırakmayan ve Avrupa kültürünün büyük değerlerini tüm benlikleriyle özümsemelerine engel olan eziklik kompleksinden ancak bu şekilde kurtulacaktır.

Yunan Parlamentosu üniversitelerle, göçmen dernekleriyle ve Küçük Asya'nın aynı imha yöntemlerine maruz kalmış olan diğer halklarıyla ortak bir çalışma yapmalı, parlamento içi bir komisyon oluşturarak, soykırımın tanınması için harekete geçmeli. Dönemin Türk yayılcı politikasına karşı Rum direnişi, Pontus Rumlarına dönük soykırımın tanınması ile başlayacaktır.

DİPNOTLAR- S. 185- 211

1. *Sartiaux en ünlü eserini, I. Dünya Savaşı öncesi, Foça'da çıkardı.*
2. *Sartiaux, Félix: Η Ελληνική Μικρασία [Rum Küçük Asya (Rumca)], Atina 1993, s.172. Bu bölüm Yunanca baskıdan alınmıştır.*
3. *Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes der Bundesrepublik Deutschland (PA/AA) [Federal Almanya Dışişleri Arşivi (PA/AA)], Berlin, Türkei [Türkiye] No. 168, Beziehungen der Türkei zu Griechenland [Türkiye'nin Yunanistan'la İlişkileri]. Cilt 15, No. 532 (7.9.1916)*
4. *PA/AA, Türkei No. 168, Beziehungen der Türkei zu Griechenland, Bd. 14, Beobachtungen des Dragomans Schwörbel auf seiner Dienstreise nach Aiwali (2.-19.8.1915) [Türkiye No. 168, Türkiye'nin Yunanistan'la İlişkileri, Cilt 14, Tercüman Schwörbel'in Ayvalık'a yaptığı görev gezisi sırasındaki izlenimleri (2.-19.8.1915); Φουρνιάδης, Π.: Σελίδες από την ιστορία της Κερασούντος και τα τερατουργήματα του αιμοσταγούς Τοπάλ Οσμάν καθ'*

όλην την περιφέρειαν του Πόντου. Καβάλα (1965), s. 37-38

5. PA/AA, Türkei [Türkiye] No.168, Beziehungen der Türkei zu Griechenland, Bd. 15 [Türkiye'nin Yunanistan'la İlişkileri cilt. 15], (16.7.1916), Abschrift von Telegramm No.129 von Kuckhoff [von Kuckhoff'un telgrafının nüshası]. Wien A, PA, ZZZ-VIII, Karton 363, Konsulate 1916, Trapezunt, ZI. 27/P, Kwiatowski an Burian [Kwiatowski'den Burian'a], Samsun. (30.7.1916)
6. Y.E, KY (Yunanistan Dışişleri Bakanlığı Arşivi, Merkez Daire), 1917, B, Έκθεσις περί της θέσεως του ελληνισμού της Τραπεζούντος και της περιφερείας αυτής κατά τους τελευταίους μήνας της Τουρκοκρατίας υπό αρχιμανδρίτου Παναρέτου Βαζελιώτου, Πετρούπολη [Başpiskopos Panaretos Vaseliotou'nun Türk hakimiyetinin son aylarında Trabzon ve çevresindeki duruma dair raporu] (28.8.1916) . A.Y.E., K.Y., 1917, αρ. πρωτ. 9067, Πετρούπολη [Petrograd] (30. 8. 1916)
7. Wien HHStA. PA, Türkei [Türkiye] XII, Liase 467 LIV, Griechenverfolgungen in der Türkei 1916-1918 [Türkiye'de 1916-1918 Arası Rum Takibatları], No. 97/pol., Konstantinopel (16.01.1916) ve (02.01.1917). Avusturya'nın İstanbul Elçisi Markgraf Pallavicini'nin aynı raporu, tehcirlerle ilgili diğer tüm raporlarla birlikte, Alman Dışişleri Bakanlığı'nın Politik Arşivlerinde de mevcuttur. Bkz. PA/AA, Türkei [Türkiye'nin] 168, Cilt 15 ve 16 (9.2.1917). Avusturyalıların bu faaliyeti, onların Alman politikasını onaylamadığını ve Almanların Türkiye'de yaşanan tüm olaylardan aynı derecede sorumlu tutulduklarını gösteriyor.
8. PA/AA, Türkei [Türkiye], No. 168, cilt 15 No. 532, A 24684, Therapia [Tarabya] (7.9.1916). A.Y.E. , K.Y. , 1917, B (35, 38, 45, 59), αρ. Πρωτ. 15744, Konstantinopel (22.7.1916). Ayrıca bkz. Ενεπεκίδης, Π. : Γενοκτονία στον Εύξεινο Πόντο. Θεσσαλονίκη (1996), s. 131 [Enepekidis, P.: Pontus Rumları Soykırımı. Thessaloniki (1996)]
9. Οικουμενικόν Πατριαρχείον: Μαύρη Βίβλος. Κωνσταντινούπολη (1919), s. 269-272 [Ekümenik Patrik: Kara Kitap. Konstantinopolis (1919)]. Ayrıca bkz. A.Y.E., K.Y., 1917, B (35,38, 45, 59) , Πετρούπολη [Petrograd] (28.8.1916)
10. Yayıncının dipnotu: Trabzon 18 Nisan 1916'da Rus Ordusu tarafından ele geçirildi.
11. Savaşın başlangıcında Osmanlı Ordusu Rus sınırını geçmeyi, yani Rum Ermenistanına

- girmeyi başardığında, bunun coşkusuyla Rumlarla alay ederek şöyle diyordu: “Babanızın (Yunanistan kasdediliyor) gelebilmesi için önce amcanın (Rusların) gelmesi lazım.”*
12. Γρίτση-Μιλλιέξ, Τ. : *Η Τρίπολη του Πόντου*. Αθήνα (1976), s. 150-152 [Gritsi-Milliex, T.: *Pontos Tripoli*. Atina (1976)]
 13. Σακκάς, Γεώργιος: *Η ιστορία των Ελλήνων της Τριπόλεως του Πόντου*. Αθήνα (1979), s. 166 [Sakkas, Georgios: *Trablus'ta Pontus Rum Geçmişi*. Atina (1979)]
 14. “Κıyı kesiminin boşaltılması tamamen askeri bir önlemdi. Tahliye sırasında askeri zorunluluğun dışında bir şeye kalkışılmaz. Kıyı, 50 km. içeriye kadar tahliye ediliyor. Yola çıktıkları günden başlayarak bir ay içerisinde herkes, önceden belirlenen konaklama yerine ulaşmış olmak zorunda. Her birey yanına sadece taşıyabileceği kadar yük alabiliyor. Malları zarar görmeyecek ve kimse dokunmayacak ve bunu için geride bekçi de bırakılabilirler.” Alıntı: A.Y.E, K.Y., 1917, B/38, Κερασούς [Giresun] (15.12.1916)
 15. Yayıncının dipnotu : *Kont Friedrich Wilhelm von der Schulenberg, I. Dünya Savaşı sırasında, Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman diplomat olarak görev yaptı (6 Ağustos 1915'ten 1916'nın Şubat sonuna kadar, Konsolos ve Trabzon Konsolos Vekili olarak, 1-29 Temmuz arası Beyrut Başkonsolos temsilcisi, 10 Ağustos 1917-2 Nisan 1918 arası Şam Konsolosu ve Vekili, daha sonra da Tiflis (Gürcistan) Almanya temsilcisi)*. Bkz. Lepsius, Johannes (yayıncı): *Deutschland und Armenien 1914-1918: Sammlung diplomatischer Aktenstücke* [Almanya-Ermenistan 1914-1918: Diplomatik Belge Koleksiyonu]. Potsdam 1919 (Yeniden basımı Bremen 1986), s. 504 f. Vahakn Dadrian'a göre, Erzurum görevi sırasında gizli servis görevlisi olarak, Rus devlet sınırları dahilindeki Transkafkasya'da, sabotaj eylemleri ve isyanlar gerçekleştirmeleri gereken gerilla birliklerinin örgütlenmesiyle de ilgilendi . - Bkz. Dadrian, Vahakn N: *The History of the Armenian Genocide: Ethnic conflict from the Balkans to Anatolia to the Caucasus*. 3rd. rev. ed. Providence; Oxford (1997), 281 ve 424
 16. A.Y.E. , K.Y. , 1917, B/38, Κερασούς [Giresun] (15.12.1916)
 17. *İmparator Justinian'ın hükümdarlığı dönemindeki kale inşaatından sonra, Mawrokastron olarak da anıldı. Buradan da Türkçe adı Şebinkarahisar oldu. (Aynı zamanda Karahisar-ı Şarkı)*

18. Κυνηγόπουλος, Π. [Kinigopoulos, P.]: Εκθέσεις περί των καταστροφών και σφαγών της επαρχίας Κολωνίας της Νικοπόλεως του Πόντου [Bericht über die Katastrophe und Massaker im Bistum Kolonia von Nikopolis im Pontos – Kolonia Pontus yılında Niğbolu ve Piskoposluk içinde felaket ve katliam raporu]. Κωνσταντινούπολη (1919)
[Konstantinopolis 1919], s. 29; “Έκθεση της Επιτροπής προς το Πατριαρχείο (1917)”, [Bericht der Untersuchungskommission an das Patriarchat (1917) – Patrikhanenin Komisyonu Raporu], Νέα ζωή, Κωνσταντινούπολη (12.11.1918) [“Nea Zoi”, Konstantinopolis, 12.11.1918]
19. Κυνηγόπουλος [Kinigopoulos], g.e., s. 11
20. Κυνηγόπουλος [Kinigopoulos], g.e., s. 41
21. Κυνηγόπουλος [Kinigopoulos], g.e., s. 21 f. Α.Υ.Ε., Κ.Υ., Υ.Α.Κ., 1919, Α/4^α. Αικατερινοδάρ [Yekaterinodar], 20.05.1919
22. Κυνηγόπουλος [Kinigopoulos], g.e., s. 16 23.
23. Κυνηγόπουλος [Kinigopoulos], g.e., s. 14 ve 44
24. Υayıncının dipnotu: Osmanlı-Türk hakimiyeti altındaki Yakındoğu Avrupalı güçlerin dış ve ekonomi politikalarını 19. yy.’da “Şark sorunu” olarak epeyce meşgul etti. Osmanlı İmparatorluğu’nun emperyal çöküntü belirtileriyle orantılı olarak, Avrupa’nın bu krizle nasıl baş edeceği sorunu ortaya çıktı. “Büyük güçlerin” diplomasisinin 1889’a kadar hazırda beklettiği cevaplar, tarafsız geri duruştan Almanlar yani Prusyalılar, azınlıkları koruma veya Hıristiyan dayanışması adı altında (Rusya, Ortodoksların koruyucu gücü, Fransa ve Avusturya özellikle de Lübnan’daki Şark Katoliklerinin koruyucu gücü olarak), açık sömürgeci ve emperyalist niyetlerin damgasını vurduğu bir iştaha dönüştü, özellikle de İngiltere’nin, Rusya’nın ve Fransa’nın... Avrupalıların, Türk-Osmanlı elitlerine karşı açık veya gizli niyetleri, Şark Hıristiyanları için vahim karmaşık bir durum yarattı. ABD, transatlantik (Atlantik ötesi) bir mesafede olmasından kaynaklı, Avrupa’nın Şark politikasına uzunca süre mesafeli durdu. Bu dış politik izolasyon, ABD’nin Nisan 1917’de savaşa girmesiyle zorunlu olarak sona erdi. Başkan W. Wilson, 18 Ocak 1918’de Kongre’de yaptığı konuşmada, ABD’nin bakış açısıyla savaş sonrası düzenlemenin kriterlerini tanımladı. Osmanlı İmparatorluğu’na dönük, gelecekteki tutumu ayrıntılı

olarak 12. maddede şöyle koydu: "XII. The Turkish portion of the present Ottoman Empire should be assured a secure sovereignty, but the other nationalities which are now under Turkish rule should be assured an undoubted security of life and an absolutely unmolested opportunity of autonomous development, and the Dardanelles should be permanently opened as a free passage to the ships and commerce of all nations under international guarantees." Wilson'un, Türk-Osmanlı Devleti sınırları içindeki Türk olmayan etnik grupların güvenliğini garantileneceği ve otonomi güvencesi içeren çözüm önerisi Berlin Anlaşması'ndaki (1878) sözde "Ermeni Reformaları"nın ötesine geçmiyor. – Bkz-Konuşmanın tam metni:

<http://www.lib.byu.edu/rdh/wwi/1918/14points.html>

25. Yayıncının dipnotu: 19. yy.'da "Rum Sorunu" denildiğinde, Yunanistan'ın Osmanlı egemenliğinden kurtarılması anlaşlıyordu. 20. yy. başında ise yerli Rum nüfusun güvenliğinin ve haklarının sağlanması temelinde "Küçük Asya Rumları Sorunu" ortaya çıktı. Yani Küçük Asya Rumlarının, Yunan Devleti'nin bir parçası olma arzuları olarak.
26. Morgenthau, Henry: Τα μυστικά του Βοσπόρου (The Secrets of the Bosphorus). Αθήνα [Atina], 1989, s. 239; Εμμανουηλίδης, Εμμ. [Emmanuilidis, Emm.]: Τα τελευταία έτη της οθωμανικής αυτοκρατορίας [Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Yılları]. Αθήνα [Atina] 1924, s. 137
27. Yayıncının dipnotu: Elkus , 21.07.1916'da ABD'nin İstanbul Elçisi olarak atandı ve 2 Ekim 1916'da tayini çıktı. ABD ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki diplomatik ilişkiler ABD'nin 20 Nisan 1917'de savaşa girmesiyle sona erdi. Elkus, 29 Mayıs 1919'da Türkiye'yi terk etti.
28. Trauttmansdorff, kendi ülkesinin ve Jön Türklerin temsilcisi olarak kıyı bölgelerinin tahliyesini, Rum sivil halkın bununla bağlantılı imhasına rağmen meşru buluyordu. Çünkü kendisi "Rum unsurlarının partizanlarla işbirliği yapmasını ve Karadeniz'in tüm kıyı kesimini denetlemek için yeterli araç olmamasının, Jön Türklerin tehcir kararı için yeterli bir neden oluşturduğu görüşünü savunuyordu.
29. Ενεπεκίδης [Enepekidis], g.e., s. 168
30. Kent merkezinde, 200 kent sakininin katledilmesine değinmiyor. Bununla ilgili, K.

Lameras'a ait, tabii ki, daha derin bir araştırmayı gerektiren bir arşiv yazısı var. O dönemdeki sansür nedenlerinin bir rol oynayıp oynamadığını veya sadece eksik ya da yanlış bilgilerin mi söz konusu olup olmadığını bilmiyorum.- Bkz Λαμέρας, Κ.: Το Μικρασιατικό Πρόβλημα. Αθήνα (1918) [Lameras, K.: Küçük Asya Atina (1918)]

31. *Yayıncının dipnotu: Mithradates VI. Eupator tarafından Diapolis olarak kuruldu. Roma İmparatoru Tiberius (MÖ. 14-37) adını Neocaesarea (Neokesareia-Türkçe: Niksar) olarak değiştirdi.*
32. *Κυνηγόπουλος [Kinigopoulos], g.e., s. 9*
33. *Yayıncının dipnotu: Damat Ferit 1918'deki Türk savaş yenilgisi ile Lozan Barış Anlaşması dönemi arasında kurulan Yeni Osmanlı-Türk kabinelerinde yer aldı. Ancak 14 Eylül 1922'de Kemalistlerin elinden kurtulmak için Türkiye'den kaçtı. Ermenilere hem de Rumlara karşı işlenen suçları kabul etmeye ve suçluları hukuki sorumluluk altına almaya hazır olan tek hükümet yetkilisiydi.*
34. *Φωτιάδης, Κ.: Η γενοκτονία του ποντιακού ελληνισμού μέσα από τουρκικές πηγές, στο: Όψεις του Μικρασιατικού Ζητήματος- Ιστορική θεώρηση και προεκτάσεις. Θεσσαλονίκη (1996), s. 90 [Fotiadis, Konstantinos: Türk Medyasında Pontus Rum Soykırımı; kitapta: Küçük Asya Soru Yönleri - tarihsel ve sonuçları. Thessaloniki (1996)]; Κασενιάν, Σήφη: Οι Τούρκοι παραδέχονται τη γενοκτονία των Αρμενίων. εκδ. Αρμενικό Λαϊκό Κίνημα. Αθήνα (1985), 23-24 [Kasenyanyan, Sifi: Türkler Ermeni Soykırımı'nı Kabul. ed Ermeni Halk Hareketi. Atina (1985)]*
35. *Yunanca baskıdan alınmıştır: Puaux, René: Ο εκπατρισμός και ο επαναπατρισμός των Ελλήνων στην Τουρκία . [Rumların Türkiye'ye İç ve Dış Göçü]. Paris (1921), 19*
36. *Aynı eser, s. 21*
37. *Yayıncının dipnotu: O dönemin Osmanlı-Türk bölgelerinin her biri hükümetçe atanan vali, mutasarrıf veya müdürle yönetilen vilayet, sancak, kaza ve nahiyelerden oluşuyordu. Bkz. Mortmann A.D. Osmanlı İmparatorluğu'nun İdari Taksimi "Globus" cilt XXXV, No. 17, 1879, s. 263-267*
38. *Sivas vilayetine bağlı*
39. *Y.E., K.Y., (Dışişleri Bakanlığı Arşivi Merkez Daire) 1919, A/4a, Yekaterinodar*

- (20.05.1919) ve A.Y.E, K.K., 1919 cilt (35, 38, 45, 59) yekaterinodar (20.05.1919)
40. Σαμουηλίδης, Χρ.: Η περιφέρεια Σαμψούντας από γεωγραφική, δημογραφική, οικονομική, κοινωνική και ιστορική άποψης, στο: Αρχείο Πόντου, Τ. Αθήνα (1982), s. 105
[Samuilidis, Hr.: Coğrafî, Demografik, Ekonomik, Sosyal ve Tarihsel Perspektifle Samsun Bölgesi'nde; kitapta: Eski Pontus, T. 37. Atina (1982)]; Άρμστρονγκ, Χ.: Ο σταχτής λύκος, Η ζωή του Κεμάλ Ατατούρκ. Αθήνα (1972), s. 93-96 [Armstrong, H.: Boz kurt: Kemal Atatürk'ün Hayatı]. Atina (1972)
41. Ανώνυμος: Η κατάσταση με την ύπαιθρον, εφημ. Εποχή, Τραπεζούντα (30.4.1919)
[Anonymous: Kırsal kesimde "Epoîi" [Zaman] gazete, Trabzon (30/04/1919)]
42. A.Y.E., K.Y., 1925, A/5, αρ.πρωτ. 611, 'Ακυρα [Ankara] (30.6.1925) . – Mustafa Kemal, bağımsızlık mücadelesi kararını daha İstanbul'dan ayrılmadan önce aldığını itiraf ediyor. Bkz. Kemal Pascha Atatürk: Der Weg zur Freiheit 1919-1920. Leipzig [Kemal Paşa Atatürk Özgürlüğe Giden Yol-1919-1920]. Leipzig (1928), s. 10
43. Şener, Cemal: Topal Osman Olayı, Ankara 1968 (Yeniden basımı, İstanbul -1992, s. 61-65-ayrıca bkz Murat Yüksel'in Ali Şükrü Bey ve Topal Osman Ağa, Trabzon (1993) kitabında, s. 30'da, Topal Osman Cinayetini nasıl tanımladığına, yine bkz. Dinamo, Hasan İzzettin: Kutsal İsyan, cilt II. İstanbul 1990, s. 132
44. Σβολόπουλος, Κ.: Η ελληνική εξωτερική πολιτική (1900-1945). Αθήνα (1994), s. 156
[Svolopoulos, K.: Yunan Dış Politikası (1900-1945). Atina (1994)]
45. Βαλαβάνης, Γ.: Σύγχρονος Γενική Ιστορία του Πόντου. Αθήνα (1925); [Valavanis, G.: Pontus Modern Genel Tarih. Atina (1925)]; 2 Ed Selanik (1986), s. 205
46. Σαβας γαζισι ve Giresun'daki "bağımsızlık σααşııları" adı altındaki şetenin sekreteriydi, rőportaj yapıldığında 82 yaşıındaydı.
47. Şener, a.g.e., s.119
48. Yüksel, a.g.e., s. 30 f
49. Y.E., K.Y., 1920, A/5/VI, αρ. Πρωτ. 9703, Αθήνα [Atina] (27.7.1920)
50. Ανώνυμος: Προς τον Πόντον. Οι εν Αμερική Πόντιοι, „Ελεύθερος Πόντος“, Βατούμ (Batum) (7.11.1920) [Anonymous: Rings um den Pontos: Das sind die Pontosgriechen Amerikas. – Pontus Çevresi: Bunlar Amerikalı Pontus Rumlarıdır. "Özgür Pontus", Batum,

(07.11.1920)]

51. Aynı yerde
52. Y.E., K.Y., 1920, A/5/VI, αρ. Πρωτ. 9703, Αθήνα [Atina](27.7.1920)
53. Nicol, E.: *Les Alliés et la Crise orientale*. Paris (1922), s. 66
54. A.Y.E., K.Y., 1922, B/59, α. α. κ., Αθήνα [Atina] (13.6.1922)
55. *Patriarcat Oecuménique: Les atrocités kemalistes dans les régions du Pont et dans le reste de l 'Anatolie*. Constantinople, 1922., 52 [Ekümenik Patriklik: Kemalist Pontus bölgelerinde vahşet ve Anadolu'nun geri kalanı] (Fransızca)
56. Yayıncının notu: "Onoe" olarak da geçiyor, Türkçe: Ünye
57. Ανώνυμος: Οι Έλληνες διανοούμενοι διά την τραγωδίαν του Πόντου προς την ευρώπην και την Αμερικήν, εφημ. Πολιτεία, Αθήνα (23.11.1921), Ser. "Εντυπώσεις και Σημειώσεις-Μιαέκκλησις" [Anonymous: *Die griechischen Denker durch die Tragödien des Pontos in Europa und Amerika*. „Politeia“, Atina, 23.11.1921], εφημ. Νέα ημέρα, Τεργέστη [Trieste] (23.11.1921). Mustakis, G.: *Permaneceremos Imposibles...*[Bleiben wir die Unmöglichen?], Valparaiso (1922), s. 74-75
58. Yayıncının notu: Radikal Ιrlandalı ulusalcı T.P. O'Connor (1848-1929) Dublin'de "saunders's Newsletter"de ve Londra'ya taşındığında ise "Daily Telegraph"ta çalıştı. Kendisi "The Star" gazetesinin kurucusuydu. (1887-1960)
59. Wuarin, Albert: *The Martyrdom of Pontus and international public opinion*. Geneva (1992), s. 36; *House of Commons: The Parliamentary Debates. Official Report*, Vol. 148, London (7.11.1921), s. 33-34; Mustakis, G., a.g.e., s. 65 f.
60. Yayıncının notu: Harding, 1921-1923, ABD'nin 29. Başkanı seçilmesini, selefi Woodrow Wilson'un angaje dış politikasına karşı olmasına borçluydu.
61. Ανώνυμος: Συλλαλητήριο εν Ν. Υόρκη διά τας σφαγάς του Πόντου. Ψήφισμα προς τον Χάρδιγκ, εφημ. „Νέα Ημέρα“, Τεργέστη (3.12.1921) [Anonymous: *Rally in New York wegen der Massaker im Pontos; Resolution an Harding*. "Nea Imera", Triest - Pontus'ta Katliamlardan New York Ralliye; Harding Çözünürlük. "Nea İmera", Trieste]
62. King, William H: *Turkish Atrocities in Asia Minor (Küçük Asya'da Türk Saldırganlığı)* 1922, s. 1-29

63. A.Y.E., 1921, K.τ.E. (9), *League of Nations*, A. 113.1921, *Deportation of Women and Children in Turkey, Asia Minor, and the Neighboring Territories; Report Presented by the Fifth Committee. Geneve (22.9.1921)*
64. Yayıncının notu: *Halide Edip Adivar (1883/4/5 – 1964) 1901-1910 arası Halide Salih olarak da anıldı. İstanbul’da varlıklı bir ailede doğan ve Avrupa eğitimi almış olan yayıncı, yazar, pedagog, yüksek okul öğretmeni ve ulusalcı politikacı, Türk Kadın Hareketi’nin kurucusu. İlk gittiği okulun müdürü bir Rum olan “kyria” Eleni (“bayan Eleni”) idi. Halide Edip daha sonra Üsküdar’daki “American College for Girls’e gitti ve bu eğitim kurumundan mezun olan ilk Müslüman öğrenci oldu. Bir kız kolejinde öğretmenlik, yani öğretmenlik yaptı, daha sonra da kız okullarına müfettişlik yaptı. Jön Türklerin Savaş Donanması Bakanı ve 4. Osmanlı Ordusu Komutanı Cemal Paşa 1916’da onu bu vasıfla, gerçekte Ermeni yetimi kızların zorla Müslümanlaştırıldığı ve asimile edildiği, Suriye’ye gönderdi. Bu görevi sırasında İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin bir parti toplantısında ikinci eşiyle, 1917’de evlendiği Dr. Adnan Adivar’la tanıştı. Halide Edip, Yunan Ordusu’nun İzmir’i işgal etmesinin (1919) ardından, İstanbul’da ateşli bir konuşma yaptı. Ancak birçok Jön Türk aktivisti gibi eşiyle birlikte İtilaf Güçlerinden kaçarak, İstanbul’dan Ankara’ya geldi. Burada Halide Edip, Türk “Kurtuluş Ordusu”nun batı cephesinde hemşire, çevirmen, basın danışmanı ve son olarak da Mustafa Kemal’in sekreterliği görevini yaparken, eşi de 1920’de kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisinin vekil sözcüsü oldu. (Meclis başkanı?) Ayrıca bkz. Halide Edip: *Memoirs of Halide Edip [Halide Edip’in Anıları]* New York & Londra (The Century Company), 1926*
65. Εμπροσθοφύλαξ: Θα εξακουλουθήσει το παιδομάζωμα Χριστιανικάι ψυχαί υπό το τουρκικόν όνομα. Αι αποκαλύψεις μιας αγγλικής Επιτροπής. Μόνη εγγύησις ο ελληνικός στρατός, εφημ. „Εμπρός“, Αθήνα (12.11.1921). Vgl. auch A.Y.E., 1921, K.τ.E. (9), C.281.M.218.1921.IV, Genève (25.8.1921), *League of Nations* , A. 35.1921.IV, C.281. M. 218. 1921. IV, *Memorandum by the Secretary-General Report on the Work of the Commission of Enquiry with Regard to the Deportation of Women and Children, Report by Dr. Kennedy, Letter from Miss E.D. Cushman to the Secretary-General, Stamboul (16.7.1921)*

66. Εμπροσθοφύλαξ, Θα εξακολουθήσει το παιδομάζωμα, *g.e.*
67. Aynı yerde; A.Y. E., 1921, K.τ.E. (9), C.281. 218 1921.IV, Γενεύη [Cenevre] (25.8.1921),
Letter from Miss E. D. Cushman to the Secretary-General, Stamboul (16.7.1921)
68. Anlaşma 1964'te Türk Başbakanı İnönü tarafından feshedildi. Anlaşmanın tek tarafı olarak feshedilmesini genel olarak birkaç saat içinde ülkeyi terk etmek zorunda bırakılan binden fazla Rum'un Türkiye'den sürülmesi izledi. Yanlarına sadece 22 dolar ve içinde giyecek olan bir bavul almalarına izin verildi. Kısa süre sonra 5 bin kişinin daha sınır dışı edildiği Eylül 1964'te, Türkiye Rum vatandaşlarının oturma müsaadelerini uzatmayı reddedince, 10-11 bin Rum daha sınır dışı edildi. Türk gazetesi Cumhuriyet, 11 Ekim 1964'te sürülenlere ek olarak 30 bin Rum kökenli Türk vatandaşının daha Türkiye'yi temelli terk ettiklerini yazdı. – Alıntı Denying Human Rights & Ethnic Identity. The Greeks of Turkey. Helsinki Watch. A division of Human Rights Watch. March 1992. Internet adresi <http://www.geocities.com/CapitolHill/Congress/1881/policies.html>
69. Yayıncının notu: 1910'dan itibaren Yunanistan Başbakanı Venizelos Yunan Ordusu'nu harekete geçirdikten ve İtilaf Güçlerini Selanik'e çağırdıktan sonra, Mart 1915'te kral tarafından görevden alındı. Kral I. Konstantinos'un Haziran 1917'de tahttan indirilmesinden sonra Venizelos tekrar iktidara gelmeyi ve faturası Türkiye'ye çıkarılmak üzere toprak kazanımı elde etmeyi hedefledi. 1920'de seçimi kaybetti, ancak 1924'te ve 1928-33 arasında tekrar başbakan oldu.
70. Yayıncının notu: Gerçek adı Mustafa İsmet Paşa, İnönü adını 1921'de aynı adlı yerde Yunan Ordusu'na karşı iki savaştan zaferle çıktıktan sonra, 1934'te aldı. Türk Dışişleri Bakanı görevindeyken (1921-1924), Avrupalı güçlerin Mustafa Kemal Hükümeti'ni resmen tanıdığı Lozan Barış Konferansı'na (1922/23) katıldı. 1923'te Türkiye'nin ilk başbakanı oldu ve Mustafa Kemal'in 1938'deki ölümünden sonra da cumhurbaşkanı olarak onun halefi oldu.
71. Φωτιάδης, Κ.: Η εθνική και θρησκευτική συνείδηση των Ελλήνων του Πόντου, έκδ. Α.Π.Θ. Θεσσαλονίκη (1996) [Fotiadis, Konstantinos: Pontus Rum Milli ve Dini Bilingç. Selanik (1996)]; A.Y.E., K.Y., Φ.1923.α.α.κ., Καταθέσεις αυτοπτών μαρτύρων τουρκικών βιαιοπραγιών [Türk Zulmünün Görgü Tanıklarının Hesapları]; Report of conditions in

Sivas by William E. Hawkes, Constantinople (5-6-1922). Dışişleri Bakanlığı: Atina'daki 3. Millet Meclisi (Ulusal Meclis) toplantısında, Türkiye'de 1906'dan 1921'e kadar anti-Rum Takibatlar, ek, 3, s.48-50; Λαμέρας, a.a.O., s. 67f. [Lameras, a.g.e.]; Παυλίδης, Ι. [Pavlidis, I.]: Σελίδες ιστορίας Πόντου-Μικράς Ασίας. Θεσσαλονίκη (1980 [Pontus ve Küçük Asya Tarihinden Selanik (1980)])

72. *Son Osmanlı Sultanı, 17 Kasım 1922'de İstanbul'dan, Kemalistlerden kaçtı.*
73. *Yayıncının notu: Türkçe Misaki Milli: Sözde Ulusal Pakt, muhalif ulusalcı güçlerin, Mustafa Kemal öncülüğünde 1919'da Erzurum'da yaptıkları toplantıda karar altına anıldı. Pakt, Osmanlı İmparatorluğu'nun Arap bölgesinden vazgeçilmesi koşuluyla, bir Türk ulusal devletinin kurulmasını ve tavizsizce savunulmasını öngörüyor. Ulusal Pakt Ocak 1920'de İstanbul'daki Osmanlı-Türk Hükümeti'nce de kabul edildi.*
74. *Belge 14. Harbiye Bakanlığı, İstanbul Protokol no 20725, Ankara (21.05.1338(1922), İstanbul'daki komutanlıkta kayıtlıdır. Ve Saat 12.00'de. Παπαδόπουλος, Ν.: Τουρκικά Ντοκουμέντα για τη Μικρασιατική καταστροφή: Η αλήθεια απ' το στόμα των Τούρκων. Αθήνα (1985), 74-75 [Paladopoulos, N.: Küçük Asya Felaketi ile İlgili Türkçe Belgeler, Türklerin Ağzından Gerçeği. Atina (1985)]*
75. *Foreign Office (Londra) 371/7877, X/P 9206, "Τουρκικές φρικαλεότητες στη Μικρά Ασία. Περισσότερες πληροφορίες. Χιλιάδες θύματα" ["Küçük Asya'da Türk Vahşeti. Daha fazla bilgi. Kurbanların binlerce"], Daily Telegraph, London (17.5.1922)*
76. *Документы внешней политики СССР, Том 5 [SSCB'nin Dış Politikası ile İlgili Belgeler, cilt 5], Москва (1961) [Moskova (1961)], s. 9-14 ve Archiv Vnešnej Politiki SSSR (AVP SSSR) [21. SSCB Dış Politika Arşivi], Fond 84, op. 3, d. 9, No 2955, Trapezunt (22.12.1921)*
77. *Jevakhoff, Alexandre: Kemal Atatürk "Les chemis de l' Occident", Editions Tallandier (1989), s. 263; Frunze, M. : Türkiye Anıları : İstanbul (1978), s. 18 ve 107; Шамсудинов, А.М.: Национально-освободительная борьба в Турции 1918-1923, Москва (1966), s. 216 [Şamsudinov, A.M.: Türkiye'de Ulusal Kurtuluş Mücadelesi 1918-1923. Moskova (1966)]; Аралов, С. И.: Воспоминания советского дипломата 1922-1923. Москва (1960) [Aralov, S.I.: Sovyet Diplomat Hatıraları 1922-1923. Moskova (1960)]; Aralov, S.:*

- In the Turkey of Atatürk, "International Affairs" No. 8, Moscow (1960), s. 81-87; Der Nationale Befreiungskampf Kurdistans. Die Massaker des Türkischen Staates und Aufruf an die Fortschrittliche Menschheit, Hrg. ERNK, Köln (1987); Massaker am Pontusvolk [Pontus halkı katliamı], s. 12-13; Ζαπάντης, Α.: Ελληνοσοβιετικές σχέσεις 1917-1941. Αθήνα (1989) [Zapantis, A.: Yunan-Sovyet İlişkileri. Atina (1989)], s. 98; Новичев, А.Д.: Турция: Краткая история. Москва (1965), [Noviçev, A.D.: Türkiye: Kısa Tarihçe. Moskova (1965)], s. 153; Φρουνζέ, Μ.: Η Μαρτυρία του Μιχαήλ Βασιλίεβιτς Φρουνζέ (1885-1925). Σχετικά με την τραγωδία του Ποντιακού ελληνισμού, περ. Ποντιακό Βήμα, μετάφραση από τα αγγλικά Ρ. Ελευθεριάδου-σαμουηλίδου, τευχ. 48, Κοζάνη (1999), 3-32 [Frunze, M.: Michael Vasilieviç Frunze (1885-1925) ifadesine: Pontus Rum Trajedisi Üzerine; R. Samuilidu-Elefieriadu tarafından İngilizce'den çeviri. "Pontiako Vima", No. 48, Kozani (1999)]; Фрунзе, М.: Поездка в Ангорю; т. 1, Москва (1929), [Frunze, M.: Ankara Gezisi. Cilt 1, Moskova (1929)], s. 274-437; Nicolopoulos, John: The Testimony of Mikhail Vasilievich Frunze (1885-1925). Concerning the Tragedy of Pontic Hellenism, in: "Journal of Modern Hellenism", No. 4, New York (1987), s. 37-53; Φωτιάδης, Κ.: Η γενοκτονία του ποντιακού ελληνισμού μέσα από τις τουρκικές πηγές; Οψεις του Μικρασιατικού Ζητήματος – Ιστορική θεώρηση και προεκτάσεις, εκδ. Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη (1994) [Fotiadis, Konstantinos: Türk Kaynaklarına Göre Pontus Rum Soykırımı; kitapta: Küçük Asya Sorununun Boyutları – Teori ve Hikayenin Etkileri. Ed. A.P.Th., Selanik (1994)], s. 98*
78. Καψής, Γ.: 1922. Η μαύρη Βίβλος. Αθήνας (1922), [Kapsis, G.: 1922. Kara Kitap. Atina (1922)], s. 211; ayrıca bakınız Affari Politici, Turchia 1919-1930, Pacco 1666, No 3515, Παρίσι [Paris] (19.5.1922). D.P.C., E/304/1, D. 53, No 58070, (19.5.1922) ve D.P.C., E/304/1, D. 53; De Peretti için Metaxas, Yunan Milletvekili Ziyareti (19.5.1922). Ανώνυμος: Οι Έλληνες και οι Τούρκοι [Yunanlılar ve Türkler], in „Daily Chronicle“, London (19.5.1922); D.P.C., E/304/1, D. 53, Οι Έλληνες και οι Τούρκοι [Yunanlılar ve Türkler].
79. Ανώνυμος: Η Τραγωδία του Πόντου, εφημ. „Νέα Ημέρα“, Τεργέστης (18.5.1922) [Anonymous: Pontus "Nea Imera", Trieste (18.5.1922)]; Ανώνυμος: Τραγωδία του

- Ελληνισμού του Πόντου. Πώς εξοντώθηκαν οι χριστιανοί της Πάφρας. Αφηγήσεις διασωθέντων προσφύγων, εφημ. „Πατρίς“, Αθήνα (18.5.1922) [Anonymous: Pontus Rum Trajedis: Hıristiyanlar Pafras Gelen İmha Olduğu İçin. Mültecilerin Kurtarılması Hakkında Hikaye; gazete “Patris”, Atina (18.5.1922)]
80. Ανώνυμος: Η φρικτή Τραγωδία του Πόντου (Anonymous: Pontus korkunç trajedi). „Εσπερινή“, Αθήνα (19.5.1922) [gazete “Esperini”, Atina, (19.5.1922)]
81. Canik (Samsun) Milletvekili Süleyman Bey ve Trabzon Milletvekili Hafız Mehmet, meslektaşları Bursalı cerrah Emin Bey tarafından, Pontus Rumlarını desteklemekle suçlandılar. TBMM’deki Hıristiyanlara yönelik tehcirlerle ilişkin tartışmalarla, bana kendisinin henüz yayınlanmamış olan, “Tarihin Tekerrürü” adlı araştırmasının büyük bölümünü yararlanmam için sunan, meslektaşım Neoklis Sarris’e katkılarından dolayı yürekten teşekkürlerimi sunuyorum
82. Σαρρής, Ν.: Η επιστροφή της Ιστορίας, υπό δημοσίευση χειρόγραφο [Sarris, Neoklis: Tarihin iadesi (tekerrürü); basılı]; Goloğlu, Mahmut: Trabzon Taribi. Ankara (1975), s. 3
83. Σαρρής, α.γ.ε., s. 72 f.; TBMM: Gizli Celse Zabıtarı. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, cilt 3 (1985), s. 721
84. Yayınıcının notu: Yahya Galip, Eyüp Camii’ndeki Umme Sinan Tekkesi şeyhiydi, ancak daha sonra politikaya atılarak, Kırşehir milletvekili oldu.
85. TBMM: Türk Genel Kurmay Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi (T.I.H), cilt IV, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, Ankara (1962), s. 2708
86. TBMM, α.γ.ε., s. 731 f
87. Aynı yerde
88. Χρύσανθος: Η Εκκλησία της Τραπεζούντος. Αθήνα 1933 [Hrisantos: Trapezunta Atina 1933]
89. Valasanis, α.γ.ε., s. 24
90. Horton, George: The Blight of Asia. Brooklyn, N.Y., s. 9 Internet: <http://www.hri.org/docs/Horton/>
91. Χαραλαμπίδης, Μ.: Στο δρόμο της αλήθειας και της απελευθέρωσης. Αθήνα (2001), s. 128-136 [Haralampidis, Μ.: Gerçek ve Kurtuluş Yolunda, Atina (2001)]

92. Aynı: Δικαίωμα στη Μνήμη, Πόντιοι. Θεσσαλονίκη (1991) [Haralampidis, M.: Pontuslar: Hatırlama Hakkı. 3 baskı .Thessaloniki (1991], s. 21
93. Bkz orijinal metin internet adresi: <http://www.trapezounta.com/article28.htm>
94. Açıklamaları ve kararları, anı kitabı “Not Even My Name” ile uzunca süre dikkatlerden kaçan, Küçük Asya Rumlarına yönelik imha faaliyetleriyle ilgili, daha fazla sayıda okur kitlesini harekete geçiren ABD’li yazar Thea Halo’nun internet adresinde yer almaktadır. Almancaya çevrilmiş bölümler kitabın sonunda yer almaktadır. Ayrıca bkz: <http://www.notevenmyname.com/work2htm>

[1] Görev dönemi: 1916/17